

הלכות תלמוד תורה פרק א (תורגם אוטומטית)

Hebrew

תורגם אוטומטית

סיכום השיעור

סיכום השיעור: הלכות תלמוד תורה, פרק א'

הקדמה: מקומן של הלכות תלמוד תורה בספר המדע

הרמב"ם מציב את הלכות תלמוד תורה כסט השלישי של הלכות בספר המדע, אחרי הלכות יסודי התורה והלכות דעות.

פשט: הסדר הוא: תחילה יסודי התורה (אמונה), אחר כך דעות (מידות טובות), ואחר כך תלמוד תורה.

חידושים:

1. הסדר ההגיוני של ספר המדע: אפשר להבין זאת בשני אופנים: (א) תחילה צריך יהודי *לרצות* להיות יהודי (יסודי התורה = אמונה), אחר כך צריך לדעת כיצד להיות אדם (דעות = דרך ארץ קדמה לתורה), ורק אז יכול להיות תלמיד חכם. (ב) לחלופין: הלכות תלמוד תורה הן גם מן "הדברים שהן תחילת הכל, יסוד הכל" — בלי לימוד תורה אינך יודע עדיין דבר מהתורה.

מניין המצוות: שתי מצוות עשה

"יש בכללן שתי מצוות עשה: ראשונה — ללמוד תורה, והשנית — לכבד מלמדיה ויודעיה."

פשט: בהלכות תלמוד תורה ישנן שתי מצוות עשה: (1) ללמוד תורה, (2) לכבד את המלמדים תורה ואת היודעים תורה.

חידושים:

1. "ללמד" אינה מצווה נפרדת: הרמב"ם אינו מונה את "ללמד תורה" (ללמד לאחרים) כמצווה שלישית נפרדת, אף על פי שבמנין המצוות בהקדמה כתוב "ללמוד תורה וללמדה". זה מראה שללמד אינה מצווה נפרדת, אלא חלק מאותה מצווה של ללמוד. ללמד הוא השלמה של ללמוד — אדם מתחיל בלימוד עצמי, וכאשר כבר יודע היטב, ההמשך הטבעי הוא שמלמד לאחרים. מצווה אחת עם שני שלבים. זה מתאשר מאוחר יותר על ידי הכלל "שכל החייב ללמוד חייב ללמד" — מכיוון שאישה פטורה מללמוד, היא אוטומטית פטורה מללמד. אילו היה זה מצווה נפרדת של ללמד, אולי היינו אומרים שאם אין אב, האם תהיה חייבת.

2. "מלמדיה ויודעיה" — שתי קטגוריות של כבוד: "מלמדיה" מתייחס למי שהוא *רבוך* (דין ספציפי של כבוד הרב — פרק ד'), ו"יודעיה" מתייחס לכל יודע תורה שכל יהודי חייב לכבד (דין כללי — פרקים ה'-ו').

3. ההבדל בין כבוד תלמידי חכמים כאן ובהלכות דעות: בהלכות דעות (פרק ו') נאמר "הוי דבק ביודעיו" — זהו דין של להיות בסביבתם של אנשים טובים כדי ללמוד מהנהגותיהם (אפילו אם אינו מדבר כלל — ממעשיו לומדים). שם הכבוד הוא משום שהוא אדם חכם/צדיק. אבל כאן, בהלכות תלמוד תורה, הכבוד הוא ספציפית לחלק המלמד/היודע שבו — לא מועיל שהוא צדיק, צריך שיעסוק בהוראת תורה או שיוודע תורה.

4. שלושה סוגי כיבודים בספר המדע: (א) "ולדבקה בו" — כבוד השם, לכבד צדיק/אדם גדול אפילו אינך מבין בלימוד; (ב) ללמוד מהנהגות — לא דווקא גמרא, אלא מאופן התנהלותו; (ג) "לכבד מלמדיה ויודעיה" — כבוד באופן שלומדים ממנו תורה, מבליטים את חשיבותו כמלמד.

5. כבוד כתנאי בלימוד: לכבד תלמידי חכמים הוא *תנאי* בלימוד — כדי שיקחו את הלימוד ברצינות מספקת. כאשר מכבדים את המלמד, לוקחים אותו ברצינות ולומדים ממנו. במורה נבוכים אומר הרמב"ם שהטעם לכבוד תלמידי חכמים הוא שבכך לוקחים אותם ברצינות ולומדים מהם.

6. [דיגרסיה: מקבילה ליסודי התורה ודעות:] שתי המצוות של תלמוד תורה משקפות את יסודי התורה ודעות: ללמוד תורה כולל מעשה בראשית/מרכבה (= ידיעה, מקביל ליסודי התורה), וכבוד מלמדיה ויודעיה הוא חלק מהנהגות (מקביל לדעות).

פרק א' הלכה א': מי פטור מתלמוד תורה

"נשים ועבדים וקטנים פטורים מתלמוד תורה."

פשט: נשים, עבדים וקטנים פטורים ממצוות תלמוד תורה.

חידושים:

1. קטנים — פטור מצד עצמו, אבל חיוב על האב: קטן עצמו אין לו עדיין חיובים (כמו בכל המצוות), אבל יש חיוב על האב ללמדו תורה אפילו כשהוא עדיין קטן, מ"ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם". זה יותר מסתם חינוך — זהו חיוב ספציפי של תלמוד תורה על האב.

2. ההבדל ממצוות חינוך: מצוות חינוך אינה מצווה של *ללמד* משהו, אלא מצווה של *לעשות עמו* את המצווה (למשל האב לוקח את יד הילד ומנענע ארבעת המינים — בכך הוא מתרגל). אבל תלמוד תורה הוא חיוב ספציפי של *ללמד* — "ולמדתם אותם".

3. [דיגרסיה: האם חינוך נובע מתלמוד תורה?] אולי כל מקור חיוב החינוך בא מ"ולמדתם אותם את בניכם" — כאשר מלמדים ילד על ארבעת המינים ומחנכים אותו במצוות, זה גם חלק ממה שהתורה אומרת. זה גם יסביר מדוע הרמב"ם מתחיל במי *פטור* — כי קטנים אינם פטורים לגמרי, האב חייב.

פרק א' הלכה א' (המשך): חיוב על האב — בנו ובן בנו

"כשם שאדם חייב ללמד את בנו, כך הוא חייב ללמד את בן בנו, שנאמר 'והודעתם לבניך ולבני בניך'."

פשט: לא רק את בניך, אלא גם את נכדיך אתה חייב ללמד תורה.

חידושים:

1. הפסוק "והודעתם" — מעמד הר סיני: הפסוק מדבר על "אשר היית עומד לפני ה' אלוך בחרוב" — מעמד הר סיני. החיוב הוא להודיע לדורות שהאבות למדו תורה במעמד הר סיני — חזרה על מעמד הר סיני.

2. "בן בנו" — דווקא בן בנו, לא בן בתו? נרמז שהחיוב הוא דווקא בן בנו (בן הבן), לא בן בתו (בן הבת).

פרק א' הלכה א' (המשך): חיוב על כל חכם — ללמד את כל התלמידים

"ולא בנו ובן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים, שנאמר 'ושנתת לבניך' — 'לבניך' אלו תלמידיך, שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר 'ויצאו בני הנביאים'."

פשט: כל חכם בישראל חייב ללמד את כל התלמידים. "ושנתת לבניך" — חז"ל קיבלו ש"לבניך" פירושו "אלו תלמידיך", כי תלמידים נקראים

"בנים".

חידושים:

1. "חכם" רק אצל תלמידים, לא אצל בנים: הרמב"ם אומר שהמצווה ללמד תלמידים היא רק על "חכם" — "מצוה על כל חכם וחכם". אבל אצל בניו אין תנאי של חכם. כל אב הוא "מספיק חכם" לבנו — יכול ללמד לפחות "תורה צוה לנו משה" אפילו אינו חכם. אבל לבני אחרים אין חיוב על מי שאינו חכם.

2. מדוע התורה כותבת "לבניך" מספר פעמים? אם "בניך" פירושו תלמידים, מדוע נאמר "לבניך ולבני בניך"? התירוץ: התורה רוצה ללמדנו דין קדימה. "לבניך" נאמר מספר פעמים, "בני בניך" נאמר רק פעם אחת, ותלמידים רק נרמזו — זה מראה את סדר החשיבות. זה לא שפטור מהאחרים, אלא יש דין קדימה — כמו בצדקה, שחייבים לכולם, אבל יש סדר מי קודם.

הלכה ב': דין קדימה, חיוב לשכור מלמד, ו"בחינם"

"להקדים בנו לבן בנו, בן בנו לבן חבירו... חיוב לשכור מלמד לבנו ללמדו, ואינו חיוב ללמד בן חבירו אלא בחינם."

פשט: יש סדר קדימה: תחילה הבן, אחר כך הנכד, אחר כך בן חבירו. לכן עצמו האב חיוב לשכור מלמד; לכן חבירו חיוב ללמד רק בחינם.

חידושים:

1. שני הבדלים בין בנו ובן חבירו: (א) דין קדימה — אם יש בחירה, קודם צריך ללמד את בנו. (ב) חיוב לשכור מלמד — לכן עצמו, אם האב אינו יכול ללמד בעצמו, חיוב לשכור מלמד (המלמד נעשה שליח של האב). אבל לכן חבירו אין חיוב כזה — חיוב ללמד אותו רק בחינם אם יכול.

2. מהו המקור שצריך לשכור מלמד? קשה למצוא מקור ברור בגמרא. להיפך — הגמרא (בבא בתרא כ"א ע"א) מביאה שתקנת יהושע בן גמלא עשתה שמעמידים מלמדים לכל העיר — משמע שקודם לא היה חיוב על הציבור. לרמב"ם בוודאי היה מקור (אולי מדרש רבה) — "צו את בני ישראל על תלמוד תורה", אבל לא ברור. לכאורה פשוט: אם יש לך חיוב ואינך יכול בעצמך, צריך לעשות זאת דרך שליח — שלוחו של אדם כמותו, יד פועל כבעל הבית.

3. [דיגריסיה: מעשה עם ר' חיים קניבסקי ור' גדליה נדל:] ר' חיים קניבסקי כתב את הספר "קרית מלך" על מקורות הרמב"ם. ר' גדליה נדל ביקש את הספר, הסתכל, ואמר: "אמור לו שבמקום שצריך אותו, הוא לא עוזר" — הערה שבמקורות קשים (כמו החיוב לשכור מלמד) הספר אינו מביא מקורות מספקים.

4. האם צריך לשכור מלמד לבני אחרים? לא. הרמב"ם עושה הבחנה ברורה — לבנך חיוב לשכור, לכן אחר חיוב ללמד רק בחינם אם אתה יכול בעצמך. זה ההבדל בין חיוב המוטל עליך (בנו) לחיוב שהוא רק "לזכות אחרים" (בן חבירו).

5. "אלא בחינם" — מה פירוש הדבר? החיוב ללמד את בן אחר הוא רק אם עושה זאת בחינם. לא שצריך להוציא כסף עבור אחר.

6. האם יוצאים רק בשכירת מלמד? אף אחד לא באמת יוצא רק בשליחת הילד לחדר. השעה שהאב לומד בעצמו עם בנו עושה לעתים הרבה יותר מחמישים שעה עם המלמד. החיוב לשכור מלמד הוא מינימום — אבל האב צריך להתעניין בלימוד בניו. אם רואים שהילד צריך יותר, חייבים לשכור מלמד פרטי גם כן.

7. חיוב להוציא כסף לתלמוד תורה: תלמוד תורה היא מצווה המחייבת הוצאת כסף — המלמד נעשה שליח (שלוחו של אדם כמותו, יד פועל כבעל הבית), וזה הופך את זה לחיוב הדורש ממון. זו לא סתם מצווה שעושים אם יכולים — זה חיוב הדורש השתדלות אקטיבית.

הלכה ג': "מי שלא לימדו אביו" — חיוב ללמוד את עצמו

"מי שלא לימדו אביו — חייב ללמד את עצמו כשיכיר, שנאמר ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם."

פשט: מי שאביו לא לימדו, אינו פטור — הוא חייב ללמד את עצמו כש"יכיר" — כשיהיה מספיק חכם להבין שצריך ללמוד.

חידושים:

1. "כשיכיר" — מתי מתחיל החיוב? שני פירושים: (א) כשהוא *יכיר* שאינו יודע — הוא מזהה את החסרון שלו בתורה; (ב) כשהוא מספיק חכם/פיקח שיכול ללמוד בעצמו. "כשיכיר" יכול אולי להתכוון אפילו *לפני* שהוא גדול — שהחיוב ללמוד בעצמו לא בא דווקא בגדלות, אלא בשלב של פקחות/הכרה.

2. חידוש — אולי חיוב עוד לפני בר מצווה: לפי מה שקטן מלמדים תורה דרך דין חדש על האב, יכול "כשיכיר" להתכוון אפילו שהוא בן אחת עשרה-שנים עשרה. אם אביו לא לימדו, הוא חייב *בעצמו* למצוא מלמד. הפסוק "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם" תומך בזה — כי *לפני* שחייב במעשה המצוות, כבר חייב בתלמוד. זה מתאים לכלל "תלמוד קודם למעשה" — קודם *בזמן*, זה בא קודם.

3. הפסוק "ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם" — ההסבר: כשם שתכלית הלימוד היא להגיע לידי קיום המצוות ("ושמרתם לעשותם"), אי אפשר לומר "אני אנוס, אבי לא לימדני." אתה *חייב* ללמוד בעצמך כדי לקיים מצוות.

4. החיוב אינו תלוי בחיוב האב: לא לחשוב שמכיוון שהחיוב מוטל על האב, הבן פטור אם האב לא קיים. לכן יש חיוב עצמאי על עצמו.

5. קשר לאברהם אבינו: הלשון "יכיר" מופיע אצל אברהם אבינו — "יכיר את בוראו". אברהם "לא היה לו מלמד, אלא הכיר מעצמו" — אביו לא לימדו, והוא הבין בעצמו שהוא חייב. זה מקור לדין ש"מי שלא לימדו אביו" חייב להכיר בעצמו את חיובו.

הלכה ג' (המשך): "תלמוד קודם למעשה"

"וכן אתה מוצא בכל מקום — תלמוד קודם למעשה, שהתלמוד מביא לידי מעשה ואין המעשה מביא לידי תלמוד."

פשט: לימוד תורה קודם לעשיית מצוות, כי דרך הלימוד יודעים מה לעשות, אבל דרך עשייה בלבד אין לומדים.

חידושים:

1. "קודם" — קודם בזמן או קודם בחשיבות? (א) "קודם בזמן" — הלימוד בא כרונולוגית קודם, צריך תחילה לדעת מה לעשות לפני שעושים; (ב) "קודם בחשיבות" — הלימוד חשוב יותר ממעשה. לשון הרמב"ם "שהתלמוד מביא לידי מעשה" משמע יותר קודם בזמן. אבל חקירת הגמרא היא "תלמוד גדול או מעשה גדול" — בלשון "גדול" (חשיבות), לא "קודם". שינוי הלשון של הרמב"ם ל"קודם" יכול להיות בחירה מודעת.

2. תלמוד הוא עצמו מעשה — מה החידוש? תלמוד תורה הוא גופא מצווה, "מעשה". החידוש: תלמוד חשוב יותר מ*כל* המצוות האחרות ביחד. כל מצווה אחרת היא מצווה לעצמה, אבל תלמוד תורה הוא *יסוד* לכל תרי"ג המצוות — בתלמוד כלולות כל המצוות. לכן אי אפשר לומר "אני עובד כדי להלוות כסף לאנשים (הלוואת חן), אין לי זמן ללמוד" — כי תלמוד אינו רק מצווה אחת, זה היסוד של הכל.

3. קשר לספר המדע: זה גם הטעם מדוע הרמב"ם הכניס הלכות תלמוד תורה בספר המדע — כי תלמוד תורה הוא "יסוד התורה", לא רק מצווה אחת בין אחרות.

הלכה ג' (סוף): להתחנך לעומת ללמוד — "יצרו מתגבר עליו"

פשט: סדר החינוך: (א) כשמתחיל לדבר — "תורה צוה לנו משה" והפסוק הראשון של שמע ישראל. (ב) אחר כך בהדרגה פסוקים. (ג) בגיל שש או שבע (לפי התפתחות) — אצל מלמד תינוקות.

חידושים:

1. "תורה צוה" ו"שמע ישראל" — שני עיקרי אמונה: הרמ"ק (ר' משה קורדובירו) בפרדס רימונים אומר ששני הפסוקים נגד שני עיקרי האמונה: (א) "שמע ישראל" — שיש בורא (מציאות ה'), (ב) "תורה צוה לנו משה" — שהוא נתן את התורה (נבואה/תורה מן השמים). זה מתאים לעיקרים של הרמב"ם בהלכות יסודי התורה.

2. [דיגרסיה: מעשה עם הנודע ביהודה:] הנודע ביהודה הסתובב פעם במנזרים לחפש ילדים יהודיים. כאשר המינהל הכחיש, ביקש לדבר רגע עם הילדים. הוא אמר בקול רם "שמע ישראל!" — וראה מי מהילדים מתרגש, וכך ידע מי יהודים. זה מראה כמה עמוק "שמע ישראל" יושב בילד יהודי.

3. "לפי בריאו" — התפתחות הפיזית/מנטלית. זה לא גיל קבוע, אלא לפי בשלות הילד.

4. השלב הראשון הוא תורה שבכתב (פסוקים), לא תפילות: הרמב"ם קובע שהסדר הוא תחילה פסוקים, לא תפילות. [דיגרסיה: "מודה אני" הוא נוסח מאוחר:] "מודה אני" הוא חידוש של אחרונים — אינו במקום הראשון ב"סדר היום" של ר' משה בן מכיר, והוא ממש תקנה מאוחרת. הנוסח עצמו מאוחר, אף על פי שהעניין של להודות לקב"ה כן מופיע בכל מקום.

5. "מלמד תינוקות" — מוסד, לא האב: מעשית זה לא ריאליסטי שהאב בעצמו ישב וילמד את כל החומש. כשהילד עדיין קטן, "תורה צוה לנו משה" אינו משהו שעושים כל היום — האב אומר זאת עמו מזמן לזמן. אבל ברגע שצריך לימוד שיטתי, צריך מלמד.

6. האם האם יכולה/צריכה לומר "תורה צוה" עם הילד? בדרך כלל האמהות עושות זאת יותר — הן יותר עם הילדים הקטנים. אבל לפי הרמב"ם החיוב על האב, לא על האם (נשים פטורות). כאשר האב אומר "תורה צוה" עם הילד, הוא מקיים מצוות עשה; כאשר האם עושה זאת, זה דבר חשוב, אבל היא אינה מקיימת את מצוות העשה. האב לא יותר על מצוותו. אפשר גם לומר שהאם עושה זאת כשליח של האב.

הלכה ד' (המשך): שכר לימוד — תורה שבכתב לעומת תורה שבעל פה

"הואיל ומנהג המדינה ליקח מלמד תינוקות בשכר — נותן לו שכרו. וחייב ללמדו בשכר עד שיקרא תורה שבכתב כולה. מקום שנהגו ללמוד תורה שבכתב בשכר — מותר ללמד בשכר. אבל אסור ללמד תורה שבעל פה בשכר, שנאמר 'ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צונו ה' אלקי' — מה אני בחנם, אף אתם בחנם".

פשט: האב חייב לשלם למלמד עד שהילד לומד את כל תורה שבכתב. תורה שבכתב — מותר לקחת שכר. תורה שבעל פה — אסור לקחת שכר.

חידושים:

1. ההבדל בין תורה שבכתב ותורה שבעל פה — הטעם: הפסוק אומר "כאשר צוני" — ו"מצווה" היא תורה שבעל פה. לכן האיסור נוגע דווקא לתורה שבעל פה. תורה שבכתב היהודים כתבו את הלשון וחזרו על זה בעצמם, אבל תורה שבעל פה משה רבינו היה צריך לעבור עמהם וללמד ביסודיות — שם הוא היה המלמד העיקרי, ושם חל הכלל "מה אני בחנם אף אתם בחנם".

2. כיצד המלמד רשאי לקחת שכר על תורה שבכתב? הגמרא נותנת כמה אופנים: (א) שכר בטלה — המלמד אינו מקבל שכר על הלימוד עצמו, אלא על הביטול מעבודה אחרת. (ב) שכר פיסוק טעמים / טעמי המקרא — מותר לקחת שכר על לימוד הטרופים (ניקוד, טעמים), כי זה אינו "תורה" עצמה, אלא דבר טכני. הרמב"ם בפירוש המשניות מביא יסוד זה.

שיטת הרמב"ם (בהלכות אישות): אם נפשו של אדם חשקה בתורה, והתחננות תיקה אותו מהלימוד, רשאי להתאחר בנישואין (כבן עזאי). אבל אם יצרו מתגבר עליו — חייב להתחתן.

פשט: כדי ללמוד צריך "דעת פנוי" או "לב פנוי" — ראש צלול. אם אדם אינו יכול ללמוד כי אין לו אישה ויצרו מתגבר עליו, הוא מבטל תורה.

חידושים:

1. "יצרו מתגבר עליו" אינו דווקא שהוא "נפל": זה לא אומר רק שהוא עושה ח"ו עבירות. זה אומר שרוב היום הוא טרוד ביצרו — יש לו מחשבות זרות, אין לו "לב פנוי", הוא לא לומד בראש צלול. אפילו אם אינו עושה עבירה ממש, אפילו אם הוא לומד רוב הזמן — אבל *האיכות* של הלימוד אינה קיימת.

2. החשבון של "רחיים על צוארו" לעומת "יצרו מתגבר עליו": אדם חושב לפעמים שהנטל הכלכלי של נישואין כבד. אבל יכול להיות שהמחשבות שממשיכות להיכנס לראש כבדות יותר מ"רחיים על צוארו". אדם צריך לחשב בעצמו מה כבד יותר עליו — זה חשבון אישי.

הלכה ד': דין קדימה — "הוא קודם לבנו"

"היה הוא צריך ללמוד תורה ויש לו בן ללמוד תורה — הוא קודם לבנו... ואם היה בנו נבון ומשכיל יותר ממנו — בנו קודם."

פשט: אם אדם צריך עדיין ללמוד תורה בעצמו, ויש לו גם בן שצריך ללמוד, הוא קודם. אבל אם הבן הוא נבון ומשכיל — חכם ומצליח יותר בלימוד מהאב — הבן קודם.

חידושים:

1. הדילמה המעשית: יהודי עובד כל השבוע, בשבת יש לו זמן — האם ילמד בעצמו או עם בנו? או: יש לו כסף רק למלמד אחד — לעצמו או לבן? או: אחד צריך לעבוד והשני יכול ללמוד — מי הולך לשיבה? הרמב"ם פוסק: "הוא קודם לבנו".

2. המקור — "חייך קודמים": החיוב העצמי ללמוד הוא קדימה גדולה יותר מהחיוב ללמד את הבן. הגמרא בקידושין מדברת על כך — "ללמוד (ללמוד בעצמו) הוא חיוב גדול יותר מ"ללמד" (ללמד אחרים).

3. האב אינו יכול "להיפטר" דרך הבן: אפילו כשהבן הוא עליו מצליח, לא אומר שהאב יכול לומר "ברוך השם, בני לומד, אני יהודי, אעשה את שלי". אדם צריך *בעצמו* להיות מלומד. הבן לא יכול לעשות את "העבודה" של האב במקומו.

4. "בנו נבון ומשכיל" — מסתכלים על "התמונה הגדולה": כאשר הבן הוא באמת נבון ומשכיל — הוא יצליח *הרבה יותר* מ

האב — הבן קודם. לא מחפשים רק את התכלית *שלך* או *של בנך*, אלא מחפשים מה טוב יותר ל*כלל ישראל*, *לתורה*. זה מתאים למה שהרמב"ם אמר בהלכות דעות — שאדם צריך להביא ילדים לעולם כי אולי יצמח גדול בישראל. אסור להיות "אנוכי".

5. דוגמה מעשית: יש לו ילד בן חמש שצריך ללמד אותו חומש — שאר בעלי חיים לא יאכלו" — שהאב כבר יודע. מלימוד זה האב לא יהפוך לתלמיד חכם. אבל אם הוא בחור בן שלושים שיכול לשבת וללמוד דברים שעדיין לא למד — אז הוא קודם.

6. "כמה טוב יותר צריך הבן להיות?" כאשר הם "שווים בשווה" הוא קודם — אבל הבן צריך להיות *הרבה* טוב יותר כדי שיהיה קודם. לשון הרמב"ם "נבון ומשכיל יותר ממנו" משמע מעלה משמעותית.

הלכה ד' (המשך): סדר החינוך — מתי וכיצד לומדים עם ילד

"משיתחיל התינוק לדבר מלמדו 'תורה צוה לנו משה' ופסוק ראשון מפרשת שמע. ואחר כך מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים עד שיהיה בן שש או בן שבע — הכל לפי בריאו — מוליכו אצל מלמד התינוקות."

שלמים', 'כל מיכל'... — משהו שאומרים כבר חמישים/שלושים שנה בתפילה, ולא שמים לב. מוסר השכל שצריך לומר בכוונה את קטעי התורה המוכנסים בתפילה.

הלכה ה' (המשך): גדולי חכמי ישראל שעבדו קשה
"גדולי חכמי ישראל מהם היו חוטבי עצים ומהם שואבי מים... ואף על פי כן היו עוסקים בתורה ביום ובלילה, והם מכלל מעתיקי השמועה איש מפי איש מפי משה רבינו."

פשוט: חכמים גדולים היו בעלי עבודה פיזית קשה — חוטבי עצים, שואבי מים, סנדלרים — ובכל זאת למדו תורה ביום ובלילה. ביניהם היו גם סומים (עיוורים), כמו רב יוסף.

חידושים:

1. **שיטת הרמב"ם — סיפורי צדיקים:** אחרי שמספר את ההלכה, הרמב"ם מביא דוגמאות איך צדיקים התנהגו כך באמת — להראות שזה לא אידיאל לא מעשי.

2. דוגמאות ספציפיות:

הלל הזקן — חוטב עצים. רבי יוחנן — סנדלר. רבי יצחק נפחא — נפח. רבי הונא — שואב מים. רב יוסף — סומא (עיוור), הממלא מקום אחרי רבה, רבם של אבוי ורבא.

3. **החידוש העיקרי — מקבלי השמועה:** לא לחשוב שכאשר עובדים קשה אפשר רק להיות "בעל בית עם שיעור קטן". אלה היו מקבלי השמועה איש מפי איש מפי משה רבינו — הגדול של כלל ישראל. הרמב"ם מצביע על הקדמתו שלו לספר משנה תורה שבה הוא מונה את מקבלי השמועה — וביניהם אנשים שלא היינו אומרים שהם "בכלל תורה" (כי היו צריכים לעבוד קשה), ובכל זאת הם הגדולים ביותר. לא כולם היו נשיאים שיושבים על כיסא זהב.

הלכה ו': עד אימתי חייב ללמוד תורה — עד יום המיתה
"עד אימתי חייב ללמוד תורה? עד יום מותו, שנאמר 'פן יסורו מלבבך כל ימי חיידך' — וכל זמן שלא יעסוק בלימוד הוא שוכח."

פשוט: יהודי חייב ללמוד תורה עד היום שבו הוא מת. זה אף פעם לא נגמר.

חידושים:

1. **"עד יום מותו" — ממש עד היום האחרון:** מתי יודע אתה שאתה פטור? אם אתה מרגיש שאתה מת, אתה כבר מת עכשיו. הדוגמה היא משה רבינו, שאפילו ביום שנפטר עדיין הספיק לכתוב שלושה עשר ספרי תורה.

2. **יסוד השכחה — ביאור הרמב"ן:** הרמב"ן אומר דברים חשובים מאוד: הסיבה שצריך ללמוד כל ימי חיידך היא כי הקב"ה הכניס באדם טבע של שכחה. אלמלא השכחה, אדם היה יכול לומר "אני כבר יודע כל התורה כולה" והוא גמור. אבל מכיוון ששוכחים, צריך ללמוד כל הזמן — צריך תמיד לדעת תורה. הרמב"ן הוא המקור לסברא זו של הרמב"ם כאן.

3. **"פן תשכח" מראה שמדברים על כל התורה:** אם הפסוק "פן תשכח את הדברים" היה מדבר רק על עשרת הדיברות, אדם יכול לזכור זאת. מה שהפסוק אומר "פן תשכח" חייב להתכוון ללימוד התורה ברחבה — כל התורה, שאדם לא יכול לזכור בלי לחזור תמיד.

4. **מוסר מעשי — אף פעם לא נגמר:** אנשים חושבים שכאשר למדו כבחור וכאברך, הם גמורים. זה לא נכון. אנשים שלמדו קצת כבחור — הם "ריקנים לגמרי". צריך ללמוד תמיד. לפי הסטנדרטים בישיבה, אפילו הוא ידע שלושים דף בבא בתרא — לעומת גודל התורה, מה זה?

הלכה ז'-ח': סדר הלימוד — חלוקה לשלושה חלקים

3. **משה רבינו כארכיטיפ של מלמד:** כאשר יהודי לומד עם מישהו, הוא כמו משה רבינו, ומשה רבינו הוא ה"עותק" של הקב"ה כביכול. הקב"ה לומד עם משה, משה לומד איתך, ואתה לומד הלאה — שרשרת של לימוד בחינם. כאשר אתה לומד, צריך לחשוב שאתה הולך בדרכי ה'.

4. **"אמת קנה" — אם לא מוצאים בחינם, צריך לשלם:** הרמב"ם אומר: "לא מצא מי שילמדהו בחנם — ילמוד בשכר, שנאמר אמת קנה." על תורה (שנקראת "אמת") צריך לשלם. הרבה יותר חשוב שבנך ילמד, מאשר לקיים את הפרט ההלכתי של ללמוד בחינם. זה נכון הן לבנו והן לעצמו.

5. **הרמב"ם כבעל השמועה — הוא עצמו קיים זאת:** הרמב"ם עצמו מעולם לא לקח כסף על לימוד. בפירושו המשניות אבות יש לו "רוח" (דעה חזקה) על כך. אחיו ר' דוד פירנס אותו, או שהיה רופא.

6. **למה נפקא מינה איך הרמב"ם פוסק (שכר בטלה או שכר פיסוק טעמים)?** ההבדל רלוונטי לתורה שבעל פה: אם ההיתר הוא רק "שכר פיסוק טעמים", אז בתורה שבעל פה (שאינן בה טעמי המקרא) אין היתר. אם ההיתר הוא "שכר בטלה", אולי אפשר לעשות היתר גם לתורה שבעל פה.

הלכה ה': כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה

"כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר, בין שלם בגופו בין בעל יסורים, בין בחור בין זקן גדול... אפילו עני המתפרנס מן הצדקה ומחזור על הפתחים, ואפילו בעל אשה ובנים — חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר והגית בו יומם ולילה."

פשוט: כל יהודי בודד חייב בתלמוד תורה, ללא יוצא מן הכלל. הוא חייב לקבוע זמן ללמוד ביום ובלילה.

חידושים:

1. **הרמב"ם מונה כל סוג אדם — מדוע?** אף נסיבות חיים אינן תירוץ:

- **עני** — הלל הזקן עמד בשלג על הגג כדי לשמוע תורה.

- **בעל יסורים** — לו קשה יותר ללמוד, אבל עדיין צריך ללמוד כמה שיכול.

- **בחור** — יצרו מתגבר עליו.

- **זקן** — לא לומר "נלמד תחילה כמה שנים, נרויח הרבה כסף, ואחר כך נפרוש ונהיה תלמיד חכם." גם כשתשש כוחו, הוא גם בחיוב.

- **עני המתפרנס מן הצדקה** — אפילו מי שצריך להסתובב ולדפוק על דלתות.

- **בעל אשה ובנים** — מי שכבר יש לו עול עליו.

2. **ההבדל בין החיוב "כל התורה כולה" והחיוב "קביעות עתים":** אפילו אם אינך יכול לקיים את החיוב לדעת כל התורה כולה, יש לך עדיין חיוב נפרד ללמוד כל יום תורה — ביום ובלילה. זהו חיוב בפני עצמו.

3. **"והגית בו יומם ולילה" — המקור:** הפסוק בספר יהושע. "והגית" פירושו לחשוב, ללמוד בעיון — לא סתם לומר מילים, ולא תפילה.

4. **מה פירוש "תמיד" — תמיד או בקביעות?** "יומם ולילה" לכאורה היה אומר כל היום וכל הלילה. אבל "תמיד" פירושו לפעמים תמיד, ולפעמים בקביעות — כל יום קצת. מי שיש לו אמצעים צריך ללמוד יומם ולילה ממש, אבל מי שאינו במצב כזה, לפחות כל יום קצת ביום וקצת בלילה.

5. **אי אפשר לצאת בקריאת שמע בלבד:** הרמב"ם סובר שאי אפשר לצאת בקריאת שמע בלבד (אף על פי שיש גמרא במנחות שמדברת על כך). אבל אפשר לצאת דרך קטעי תורה שהוכנסו בתפילה — כמו "ובא לציון" שאומרים פסוקים שונים. לכן אומרים אחרי ברכת התורה "אלו דברים" עם קטעי פסוקים — כי הכנסנו בתפילה קטעים שנמצאים שם רק כדי לקיים תלמוד תורה.

6. **[דיגריסיה: מעשה עם ר' אברהם רוזנבלום, ראש ישיבת שער יושר:]** היה סוגיה שהיה לה קשר לקדשים, ותלמיד שאל קושיה. ראש הישיבה צחק עליו: "מה זאת אומרת? הרי אנו אומרים זאת כל יום — 'זבח

יפרנס את משפחתו רק משלוש שעות עבודה? הרמב"ם פשוט קבע שכן צריך לעשות — הוא דיבר על כל הצדיקים שהתמסרו לתורה.

12. **שלוש שעות** "מתבונן בדעתו" — **כיצד?** כאשר לומד שש שעות אחרות תורה שבכתב ותורה שבעל פה, יש לו מספיק חומר למחשבה. ממלאים את המוח בהרבה חומר, ואז יש על מה לחשוב.

13. **פנימיות התורה** — **היכן זה נכנס?** אם יהודי רוצה ללמוד פנימיות התורה, היכן זה נכנס בסדר התלת-חלקי? התשובה באה מאוחר יותר (ראה הלכה י"א).

14. **עצה מעשית:** אפשר לעשות סדר: פרק תנ"ך כל יום ופרק רמב"ם, ובשלוש שנים בערך מסיימים את שניהם — מקרא ומשנה — ואז אפשר להגיע לתלמוד. מבלים כל כך הרבה זמן על תלמוד עצמו, אבל מזניחים מקרא ומשנה — זו טענה ישנה של מהר"ל ואחרים.

הלכה י"א (המשך): "וישלש את שנותיו" — ביאורים נוספים חידושים:

1. **המספרים שלוש ושש** — **האם זה דווקא?** הגר"א (גאון מווילנה) סובר שזה מדויק. אבל הבדל: בתחילה (בתחילת תלמודו) הרמב"ם מתכוון בדיוק, אבל מאוחר יותר (כשהוא גדל בחכמה) זה כבר לא מדויק.

2. **מה כלול ב"תורה שבכתב"?** דברי קבלה (נביאים וכתובים) בכלל תורה שבכתב — לא רק חומש.

3. **פירושי המקרא בכלל תורה שבעל פה:** כאשר הרמב"ם אומר "תורה שבעל פה" הוא לא מתכוון רק להלכה למעשה, אלא גם לכל פירושי המקרא — כיצד מפרשים את הפסוקים. דרשה בכלל תורה שבעל פה, לא תורה שבכתב. אבל זה ספציפית בעניין לימוד התורה (סדר הלימוד), לא בעניין יסודות תורה שבעל פה. הרמב"ם עדיין סובר שתורה שבעל פה פירושה בעיקר הלכה למעשה — כפי שרואים בהקדמתו שבה הוא מביא שמדרשים (כמו בראשית רבה) הם פירוש המקרא.

4. **"תלמוד" כולל פרדס (סודות התורה) — קבלה כחלק מתלמוד:** פרדס (מעשה בראשית, מעשה מרכבה, סודות התורה) בכלל "תלמוד" — כי זה משהו שצריך להתבונן בו, זה לא כתוב בפירוש. כך גם "חכמה ומדע" — זה חייב להיות חלק מתלמוד. מעירים שהרמב"ם עצמו הכניס חלק מזה במשנה תורה בבחינת "משנה" (לא תלמוד), וזו קושיה. אבל העיקר: פרדס/קבלה הם משלוש השעות תלמוד — אולי העיקר מאותן שלוש שעות.

הלכה י"ב: אחרי שגדל בחכמה — הסדר משתנה

"אמתי? בתחילת תלמודו של אדם. אבל כשיגדל בחכמה ולא יצטרך לא לתלמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה — יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני התורה, ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב לבו וישוב דעתו."

פשט: סדר השליש-שליש-שליש תלמודו. כאשר אדם גדל בחכמה והוא כבר זוכר תורה שבכתב ותורה שבעל פה, צריך רק מדי פעם לחזור כדי לא לשכוח, וכל שאר הזמנים מקדיש לתלמוד.

חידושים:

1. **המהלך ההגיוני:** תחילה לוקחים ממש כפשוטו שליש-שליש-שליש. אבל אחרי שכבר סיימו הכל, הסדר משתנה. זו הקונסטרוקציה ההגיונית של הרמב"ם עצמו מדין הגמרא של "וישלש שנותיו."

2. **דוגמה:** תורה שבכתב — כאשר כבר למדו עשרים פעם, כבר זוכרים. תורה שבעל פה — מתחילים עם פרק אחד ביום (לפי סדר הרמב"ם), אחר כך שלושה פרקים ביום, עד שיודעים בעל פה.

3. **לשון הרמב"ם "דיני התורה":** העיקר של מה שצריך לא לשכוח הוא הלכה למעשה. יכול להיות שהרמב"ם סובר שלא כל המשניות צריך לחזור תמיד, אלא מה שנחוץ ללימוד.

"כיצד? היה בעל אומנות והיה עוסק במלאכתו שלוש שעות ביום ובתורה תשע — אותן התשע קורא בשלוש מהן בתורה שבכתב, ובשלוש בתורה שבעל פה, ובשלוש אחרות מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר... יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו, ויוציא דבר מדבר, וידמה דבר לדבר, וידע באיזו מידה התורה נדרשת בה עד שידע היאך הוא עיקר המידות, והיאך יוציא האסור והמותר וכיוצא בהן מדברים שלמד מפי השמועה — ענין זה הוא הנקרא תלמוד."

פשט: יש לחלק את הלימוד לשלושה חלקים שווים: (1) שליש — תורה שבכתב (תורה נביאים כתובים); (2) שליש — תורה שבעל פה (משניות, כללי ההלכה — כמו משנה תורה של הרמב"ם או משנה); (3) שליש — תלמוד (להבין, לנתח, להוציא דבר אחד מהאחר).

חידושים:

1. **מה פירוש "תורה שבעל פה" בהקשר זה:** תורה שבעל פה לא פירושה כאן גמרא — כי הקטגוריה השלישית היא גמרא/תלמוד. תורה שבעל פה פירושה כאן כללי ההלכה, המשניות, ההלכות שקיבלנו. כמו שהרמב"ם היה אומר שספרו משנה תורה הוא "תורה שבעל פה" — או משנה.

2. **מה פירוש "תלמוד" לפי הרמב"ם:** "תלמוד" אינו סתם ללמוד גמרא, אלא תהליך ההבנה: "יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו" — להבין את סוף הדבר (ההלכה) מתחילתו (המקור). לדוגמה: כיצד יודעים שאתרוג הוא "פרי עץ הדר"? עם כל הדרכים שהגמרא מוציאה זאת.

3. **"יוציא דבר מדבר" לעומת "וידמה דבר לדבר":** שני סוגי לימוד: "יוציא דבר מדבר" פירושו להוציא — כלל ופרט, להוציא דבר אחד מהאחר. "וידמה דבר לדבר" פירושו להשוות — שלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן.

4. **"עיקר המידות" — שורש הכללים:** ידע היאך עיקר המידות פירושו שיבין את השורש, העיקר — הכללים שקיבלנו. "היאך יוצא איסור והיתר" — כיצד מגיעים למסקנה של מה אסור ומה מותר.

5. **"מפי השמועה" — שני פירושים:** (א) עיקר תורה שבעל פה — הדברים שקיבלנו. (ב) פירוש עמוק יותר: הרמב"ם אמר בהקדמה לפירוש המשניות שאפילו דברים שהם הלכה למשה מסיני יש גם מקום להיות סומך (למצוא סמך בתורה שבכתב). לפי מה שלמד, יכול לחדש הלכות חדשות, יכול לפסוק בשאלה חדשה.

6. **"בענין זה הוא נקרא תלמוד" — הגדרת הרמב"ם ל"תלמיד":** רק כאשר אדם יכול להוציא, להשוות, לפסוק — הוא נקרא "תלמיד". זה מה שהגמרא עושה, אבל הרמב"ם אומר שזה אף פעם לא נגמר.

7. **קשר ללמדנות בריסקר/ליטאית:** הגדרת הרמב"ם ל"תלמוד" מתקשרת ללמדנות בריסקר — להיכנס ולעשות חילוקים. אבל עם התכלית לדעת "אחרית דבר מראשיתו" — הלמדנות אינה מטרה בפני עצמה, אלא אמצעי להבין את סוף ההלכה מתחילתה.

8. **"טוב אחרית דבר מראשיתו" — לשון מקהלת (ז:ח):** הרמב"ם משתמש בפסוק כרמו שהסוף (ההלכה למעשה) טוב יותר כאשר מבינים אותו מתחילתו (המקור).

9. **הרמב"ם דורש מאוד הרבה:** אדם צריך לדעת "כל התורה כולה" — כל ההלכות — אבל לא רק זה, אלא צריך גם להיות למדן גדול. זה שליש מהלימוד שלו.

10. **עקרון ה"שלישים" אצל הרמב"ם:** לרמב"ם יש שיטה של חלוקה לשלושה

: בהלכות דעות — ישנים שליש מהיום; במידות המיצועיות — הכל מחולק לשלושה (קצה אחד, הקצה השני, ודרך האמצע); וכאן — הלימוד מחולק לשלושה. "אורייתא תליתא" — התורה משולשת.

11. **שלוש שעות עבודה, תשע שעות תורה — קושיה:** הרמב"ם אומר שבעל אומנות צריך לעבוד שלוש שעות ביום וללמוד תשע שעות. כיצד

דורשים ממנה ללמוד, כשהיא עושה טעות אפשר כבר לבוא אליה בנחמה (זה לא עולה זדון). זה מובא ממסכת סוטה.

6. **רוב תורה אישה יכולה ללמוד:** מעשית, רוב תורה אינה מצוות עשה שהזמן גרמא — שבת היא חייבת, יום טוב היא חייבת, כמעט הכל היא חייבת חוץ ממצוות עשה שהזמן גרמא. אז רוב תורה היא יכולה ללמוד.

7. **ההבדל בין "דברים שנוגעים" ל"התחום שלה":** "דברים שנוגעים לה" (כמו הלכות נדה, מליחה) אינו אותו דבר כמו ללמוד דיני תורה — זה יותר "מדריך" (הכנה) של איך עושים בשר כשר, איך מתנהגים. זה אולי ההבדל בין שיטת הרמ"א (היא צריכה לדעת מה לעשות מעשית) ושיטת הרמב"ם (דין תלמוד תורה כמצווה).

8. **[דיגרסיה: החתם סופר והסאטמרער רב — האם ההלכה יכולה להשתנות?]** החתם סופר כתב בפתיחה שלו להלכות גיטין שההלכה (לגבי נשים לומדות) השתנתה. **הסאטמרער רב** (כיואל משה, מאמר לשון הקודש) היה מאוד כועס על כך — כיצד יכולה התורה להשתנות? **התירוץ:** אין קושייה על החתם סופר, כי הרמב"ם אמר הרי "מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת" — זו מציאות, לא דין. הדין נשאר הדין (מצוות עשה שהזמן גרמא נשאר). אבל המציאות של "רוב נשים" יכולה להשתנות. אם מישוהו אומר שהיום צריך ללמד נשים, הוא לא הולך נגד חז"ל — אלא הנשים באמת השתנו: הן יותר מתחכמות, הן יודעות לקרוא (פעם נשים היו אנאלפביתיות).

9. **"רוב נשים" — מושג מציאותי שמשתנה:** "רוב נשים" פירושו "רוב בזמנו". זה יכול להשתנות בין דורות — מה שפעם היה "רוב" היום אולי "מיעוט". הלכת הרמב"ם אינה קביעה מטפיזית על טבע הנשים, אלא הלכה מעשית המבוססת על המציאות, וכאשר המציאות משתנה, הדין משתנה.

10. **שני טעמים מדוע נשים צריכות ללמוד:**

- **ראשית:** העובדה שנשים היום בקיאות יותר בלימוד — גברים צריכים ללמוד מהן.

- **שנית (טעם החפץ חיים):** אם האלטרנטיבה היא שהאישה תלך ללמוד "כל מיני שטויות" (כמו טיקטוק), בוודאי לא פשוט שהפוסק התכוון שאישה תהיה מלאה שטויות אבל לא תדע מילה של תורה. סברת החפץ חיים נעשית חזקה עוד יותר בזמננו, כאשר האלטרנטיבה ללימוד תורה אינה סתם בורות אלא תכנים מזיקים באופן אקטיבי.

11. **"נשים חשובות" — אנלוגיה מהלכות פסח:** בהלכות פסח מוצאים את המושג "נשים חשובות" — שיש הבדל בין נשים סתם לנשים חשובות. מדוע לא לומר את אותו הבדל גם בעניין לימוד התורה — ש"נשים חשובות" (שמסוגלות ללמוד ברצינות) אכן ילמדו?

12. **[דיגרסיה: עדות אישית:]** הרב משאץ-ראווא למד גמרא עם בתו — דוגמה מעשית של גדול בישראל שסבר שאפשר וצריך ללמד נשים אפילו גמרא.

עד כאן הלכות תלמוד תורה, פרק א'.

הלכה י"ג: אישה שלמדה תורה — יש לה שכר

"אישה שלמדה תורה יש לה שכר."

פשט: אישה שלומדת תורה (אף על פי שאינה חייבת) מקבלת שכר על כך.

חידושים:

1. **שכר אבל לא באותה רמה:** השכר אינו כמו שכר של מי שמצווה ועושה. היא "אינה מצווה ועושה" — לפי הכלל "גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה". היא מקבלת שכר, אבל פחות ממנו.

הלכה י"ד: ציוו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה

"אף על פי שיש לה שכר, צו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד, והן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן." "במה דברים אמורים? בתורה שבעל פה. אבל תורה שבכתב — לא ילמד אותה לכתחילה, ואם למדה — אינו כמלמדה תפלות."

פשט: אף על פי שאישה מקבלת שכר, ציוו חכמים שאב לא ילמד את בתו תורה, כי רוב הנשים אינן מכוונות ללמוד היטב. זה נאמר על תורה שבעל פה. תורה שבכתב — לכתחילה גם לא, אבל אם למד, אינו כמלמדה תפלות.

חידושים:

1. **"תפלות" — מה פירוש המילה?** בפירושו המשניות מתרגם הרמב"ם "תפלות" כ"דברי הבאי" — דברים לא טובים, ריקים. הלשון מהמשנה בסוטה.

2. **האיסור על האב — אבל אישה עצמה רשאית:** "שלא ילמד אדם את בתו" — סדר חז"ל הוא שהאב (או מלמד שהאב שולח) מלמד. אבל שאישה לומדת בעצמה, זה דבר אחר. זהו **עצמו "מערכת הסינון"** — שהאב לא מלמד, ומי שרוצה ללמוד בעצמה, תלמד בעצמה.

3. **ההבדל בין תורה שבעל פה ותורה שבכתב אצל נשים:** תורה שבעל פה — האב בכלל לא ילמד אותה (כמלמדה תפלות). תורה שבכתב — לכתחילה גם לא, אבל אם למד, אינו כמלמדה תפלות. לאב יכולה להיות שיטה משלו: אם הוא מלמד, שילמד תורה שבכתב, לא תורה שבעל פה.

4. **האחרונים: מה עם הלכות שנוגעות לאישה? הרמ"א** אומר שאישה חייבת ללמוד כל מה שהיא צריכה לדעת — הלכות שבת, הלכות נדה, הלכות מליחה, וכו'. יכול להיות שהרמ"א מתכוון שהיא לא צריכה לדעת את הפלפול, אלא את ההלכה למעשה.

5. **סברא: מכיוון שתלמוד מביא לידי מעשה — אישה צריכה ללמוד?** מכיוון ש"תלמוד מביא לידי מעשה", אישה צריכה ללמוד כדי לדעת מה לעשות. אבל לפי אותה שיטה היא לא כל כך חייבת — היא מקבלת שכר כשכר אינו מצווה ועושה. **התירוץ:** אצל איש, אם הוא לא לומד ועושה טעות, "שווג תלמוד עולה זדון" — הוא אשם כי לא למד. אבל אישה שלא

תמלול מלא

הלכות תלמוד תורה: פרק א' — חיוב תלמוד תורה

הקדמה: מקומן של הלכות תלמוד תורה בספר המדע

טוב, אנחנו הולכים היום ללמוד ספר המדע, וברוך השם אנחנו מתחילים ללמוד מצוות הלכות תלמוד תורה. כבר סיימנו הלכות יסודי התורה, כבר סיימנו הלכות דעות, וברוך השם אנחנו מחזיקים כבר בסט השלישי של הלכות שנמצא בספר המדע.

זה מאוד יפה, אפשר לחשוב שהרי למדנו הלכות יסודי התורה שזוהי מה שהאמת היא, מה העיקר מציאות שהתורה בנויה עליה, הלכות דעות זה עיקר

איך יהודי צריך להתנהג, דעות, מידות טובות, ועכשיו הולכים ללמוד איך צריך ללמוד את התורה. הרי התורה כולה היא מצווה ללמוד את התורה.

אפשר לומר אחרת, קודם צריך יהודי לרצות להיות יהודי, זה יסודי התורה, שאני נברא על העולם כי אני רוצה לקיים את התורה. ויש כאן ענין שנקרא דרך ארץ קדמה לתורה, להיות אדם, ואחר כך אפשר להיות תלמיד חכם. יש אמונה ורוצים להיות יהודי, ויודעים איך מתנהגים באופן אנושי ויהודי, כן.

אבל מבינים שהלכות תלמוד תורה הן מספר המדע, הן מה שהרמב"ם אומר, דברים שהן תחילת הכל, יסוד הכל, יסוד התורה. לא לומדים תורה, עדיין לא יודעים את התורה.

מנין המצוות: שתי מצוות עשה

כך אומר הרמב"ם, "יש בכללן", בכלל מצוות תלמוד תורה יש שתי מצוות עשה. "ראשונה, ללמוד תורה", מצוות עשה הראשונה היא ללמוד תורה. "והשנית", והשנייה, מאוד מעניין, ממש קשור לזה, היא "לכבד מלמדיה ויודעיה", לכבד את אלה שמלמדים ואת אלה שיודעים תורה.

הבדל בין כבוד תלמידי חכמים בהלכות דעות ובהלכות תלמוד תורה

הרי למדנו בהלכות דעות גם למדנו את זה, כמה טוב להסתובב סביב יהודים ישרים, סביב יהודים טובים. אבל אז לא היה דין בתלמוד תורה, אז היה דין כדי להתנהג.

זו תהיה כבר הפעם השלישית, הפעם השלישית שאנחנו מחזיקים כאן, קודם היה ענין של, בהלכות, אה, לדעת את דרך ה', לדעת את דרך המצווה, צריך להסתכל איך תלמידי חכמים, איך אנשים שמצוינים בזה, כן, הרמב"ם היה לו ענין של מי שהולך בדרך המצווה גם אמר שאנשים הולכים להסתכל על תלמידי חכמים. זה לא מפורש, אבל אתה אומר בפרק ו' זה עמד.

דבוק ביודעיו עמד, "ולה' דבוק ביודעיו", כן, "הוי דבק", כן. זה עמד בקידוש השם, איך אתה מתכוון ראשית שצריך להתנהג באופנים שילמדו ממנו.

אבל הרי אתמול למדנו איך שאדם לא נעשה מפני אנשים, אבל שם לא הייתה המילה "מלמדי" או "יודעי תורה". שם זה בגלל שהוא אדם חכם, אדם צדיק, ולומדים הרבה ממנו, נניח אפילו הוא לא מדבר כלום, פשוט מהנהגותיו לומדים.

אבל כאן, הענין של הלכות תלמוד תורה, על זה לא עוזר שהוא צדיק, עוזר רק אם הוא עושה את העבודה של ללמד תורה, "מלמדי ויודעי".

שני דינים: מלמדי ויודעי

יש שני דינים, כשנלמד בפנים נראה שיש מחלוקת. יש "מלמדי" שמשמעו מי שמלמד תורה, זה יכול אפילו להיות בזה דין ספציפי של מי שהוא רבך, שיש לו דין כבוד מיוחד. ואחר כך יש "יודעיו" שמשמעו סתם מי שהוא יודע התורה צריך כל אחד לכבד, לא רק תלמידיו, אלא אתה צריך גם לכבד צדיק שהוא מלמד.

אבל זה כנראה גם מעניין שאפשר לומר שיש שלושה סוגים שונים של כיבודים. "ולדבקה בו" זה ענין של כבוד השם, אפילו יהודי לא מבין כלום בלימוד, כבוד של הקב"ה זה לכבד צדיק, לכבד אדם גדול. ואחר כך יש ענין של ללמוד ממנו. ללמוד ממנו זה לא דווקא צריך ללמוד ממנו גמרא תוספות, אפשר ללמוד מהנהגותיו, מדברים שונים.

אבל כאן, "לכבד את מלמדי ויודעיו" משמעו לכאורה באופן שלומדים ממנו. איך מכבדים אדם כמלמד? בכך ששומעים את שיעורו. אתה לא שומע אותו כאדם, אתה מכבד את חלק המלמד שבו, את חלק היודע שבו. אתה באמת לומד ממנו, אתה מוציא את חשיבותו. ונראה שזה גם התנאי בתורה, כי כשמכבדים אדם ולוקחים אותו ברצינות, לומדים ממנו.

דיון: המבנה של פרקים ד', ה', ו'

הברותא א': יכול להיות, יכול להיות. זה פרק ד' שלך מדבר על הכבוד שתלמיד צריך לרבו, ופרק ה', פרק ו' עומד הכבוד שצריך ליודעים שיכולים ללמוד, שזה דבר כללי. אלה שתי הלכות.

אני חושב שכשנלמד כאן ייראה קצת דבר מעניין, אבל אני מניח שכנראה זה יהיה ברור בפנים כשנלמד.

דיון: האם "ללמד" היא מצווה נוספת?

הברותא א': הרמב"ם לא מזכיר כמצווה ללמד ליהודים, ללמוד תורה. ומה איתנו יודעים אנחנו "ולמדתם אותם את בניכם"? אנשים, אני מתכוון שרוב אנשים חושבים שיש כאן מצווה נוספת של ללמד לאנשים. הרמב"ם לא מונה את זה כמצווה נוספת.

הברותא ב': ובפנים יכול להיות שכן, צריך שם להיות יותר טוב. צריך שם להיות, כן.

הברותא א': כן, רואה, הוא לא מביא כאן את המקורות ציונים משערי ציון, שבמנין המצוות מההקדמה שהם אמרו עומד כן, "ללמוד וללמד". אני לא יודע מה זה קשור למנין המצוות. כן, מה שזכרנו כאן, אני לא זוכר, אני ראיתי בספר המצוות. אה, רואה, במנין המצוות עומד "ללמוד תורה וללמדה". אז יכול להיות שאי אפשר לדרג, אבל זה לא נעשה למצווה נוספת, זה בוודאי לא. זו מצווה אחת.

הברותא ב': אה, אם זה מה שרצית לומר, כן.

חידוש: שתי המצוות של תלמוד תורה כמקבילות ליסודי התורה ודעות

הברותא א': חשבתי גם, אני מתכוון שכבר אמרתי את זה אתמול, שיכול להיות ששתי ההערות, שתי המצוות של תלמוד תורה, הן ממש בחינה של גנאי ודאי, יסודי התורה והלכות דעות. מללמוד תורה, שצריך ללמוד חלק מהתורה, זה בוודאי מעשה בראשית ומעשה מרכבה, שזה אחד מהחלקים של תלמוד תורה, הידיעה עצמה.

ואחר כך ההנהגות איך מתנהגים עם הלימוד, כבוד תלמידי חכמים. יכול להיות שאת תלמידי החכמים צריך עצמם לכבד, שהם למדו קודם את הלכות דעות. זה גם חלק מהחובות של הדעות שאתה מדבר, יש גם חיוב של תלמידי חכמים.

חידוש: כבוד תלמידי חכמים כתנאי בלימוד

הברותא א': חשבתי גם שיכול להיות שהכיבוד הוא רק כמו תנאי בלימוד, שתיקה ברצינות מספיק את הלימוד עם שיעור טוב שאתה לומד ממנו. אני מתכוון שבמורה נבוכים אומר הרמב"ם שהסיבה העיקרית למה צריך לכבד תלמידי חכמים היא כמו שאתה אומר, שבכך לוקחים אותם ברצינות ולומדים מהם.

הברותא ב': בסדר. כן.

פרק א' הלכה א': מי פטור מתלמוד תורה

אז אנחנו לומדים פרק א'. אומר הרמב"ם, מה החיוב של ללמוד תורה? אומר הרמב"ם בהלכה הראשונה, "נשים ועבדים וקטנים פטורים מתלמוד תורה". מי פטור? נשים ועבדים, פטורים מתלמוד תורה.

דיון: מעמד הקטנים — פטור אבל חיוב על האב

הברותא א': אני מתכוון שסוף הפרק מדבר הרמב"ם שוב על מה הפטור מתלמוד תורה של נשים? הן ממש פטורות מהכל? הן פטורות מרוב דברים? לכאורה, לכאורה הסיבה למה יש חינוך היא כמו כל המצוות. אבל קטן שנותן בדרך כלל היתר הוא עדיין לא חייב במצוות, אבל כבר כן יש חיוב ללמד איתו תורה. לכאורה, לכאורה חיוב חינוך הוא כמו כל המצוות...

הברותא ב': אה, חיוב על האב, כמובן.

הברותא א': קטן אבל חייב ללמוד תורה, יש חיוב על האב! זה אומר שאפילו הקטן עצמו אין לו עדיין חיובים, אבל יש חובה על האב, שאפילו הילד עדיין קטן, כבר "ולמדתם אותם את בניכם לדבר במ". מאיזה גיל עם קטן? לכאורה בפשטות, כי גדול הוא כבר אדם לעצמו. זה אומר שכשהאב אומר "בוא נלמד" והילד בא, אז הוא נעשה קטן. אני נעשה כאן הולך להזכיר "ולמדתם אותם את בניכם".

חידוש: חיוב חינוך נובע אולי מ"ולמדתם אותם את בניכם"

הברותא א': אני חושב שאולי אפשר לחשוב שכל המקור של חיוב חינוך אולי בא מכאן. זה אומר שכשלוקחים אותו "ולמדתם אותם את בניכם" ומחנך במצוות, זה גם חלק ממה שהתורה אומרת, ובגלל זה מובן למה הוא התחיל עם מי פטור. גם"א נשים, עבדים, ובדרך כלל השלישי בקבוצות: קטנים פטורים... קטנים לא לגמרי פטורים, זה אומר עצמו מצד עצמו אולי להיות פטור, אבל לאב יש חיוב ללמד להם אפילו כשהוא קטן, כמו שכתוב "ולמדתם אותם את בניכם".

דיון: הבדל בין חינוך ותלמוד תורה

הברותא ב': אבל תדע, כי חינוך זה לא מצווה של ללמד משהו, אלא זו מצווה של לעשות איתו את המצווה. או, אני מתכוון שזה מכניס אותו גדול להיות מורגל בעשייה, זה הרבה לימיט. זה כנראה אותו הדבר, שזו אותה

רואים שבעצם **"ושננתם לבניך"** לא דווקא צריך ללמוד עם הילדים, אלא מה משמעו? צריך ללמוד עם התלמידים. זו מצווה מהתורה שמשוהו שצריך להיות מלמד. כל יהודי צריך ללמוד, כל חכם, הוא אומר. אולי לא כל יהודי, זה לא יכול להיות. זה בוודאי לא שתעביר את עמי הארצות שלך לאנשים אחרים, זו לא הנהגה טובה. מי שהוא חכם...

זה מעניין, כי אצל הילד לא אומרים אם הוא חכם. נראה שכל אב מספיק חכם לילדו. אולי הולכים מיד לראות שהוא צריך כן משהו חכם לשכור לילדו שלו. מי שאינו חכם, באמת שלא ילמד, הוא... אבל לילדים הרי, אפילו הוא לא חכם, הוא יכול הרי לומר **"תורה צוה לנו משה"**. אבל נראה שאין חיוב על יהודי לומר **"תורה צוה לנו משה"** לאנשים אחרים.

השאלה של "בני בניך"

אבל בואו נלך עכשיו להלכה ג', אני רוצה פעם אחת למצוא כאן שהרמב"ם אומר, בואו נסיים עם הלכה ג' ואחר כך נראה עם הרבנים הלאה. בסדר, אם אני אומר עכשיו שזה לא דווקא צריך ללמוד עם הילדים, צריך ללמוד עם תלמידים, אבל בואו רק נראה מה עם **"בני בניך"**? הרי כתוב **"לבניך ולבני בניך"**. וכתוב הרי כמה פעמים **"לבניך"**. אמרת באמת ש**"בניך"** יש לו סוג של ריבוי שזה גם תלמידים, אבל הרי רואים שהתורה מתכוונת בעיקר לילדים. מה הפשט?

תירוץ הרמב"ם: דין קדימה

אומר הרמב"ם שזה לא פשט שמחויבים רק לילדים, אלא יש דין בקדימה: **"להקדים בנו לבן בנו, בן בנו לבן חבירו"**. יש דין של קדימה. התורה כותבת יותר פעמים **"לבניך"**, **"בני בניך"** עומד רק פעם אחת, ותלמידים זה רק לימוד ששם זה ממש רק רמוז בפסוק, כי התורה רוצה ללמד אותנו דין קדימה. אבל זה לא שפטורים מהאחרים, אלא יש דין קדימה.

כמו למשל יש דין למי צריך קודם לתת צדקה, החיוב הוא לכל אחד, אבל לומדים אותנו מי חשוב יותר, מי חשוב יותר. כך גם, אם לאדם יש ברירה שילמד עם זר או שילמד עם ילדו, קודם צריך ללמוד עם ילדו. זו תשובה אחת.

החילוק השני: חיוב לשכור מלמד

הדבר הבא הוא עוד תשובה פשוטה יותר לאותה שאלה. כך נראה, אלה שני חילוקים. כי החיוב של הילד חשוב יותר, הוא כמו דין קדימה, זה מביא גורר עוד דרך. מה? ש**"חיוב לשכור מלמד לבנו ללמדו"**. אם אב לא יכול עצמו ללמד טוב את הילד, או שהוא לא יכול, הוא צריך לשכור מלמד לבנו ללמד אותו. אבל בן חבירו אין חיוב כזה, אין חיוב לשכור לאנשים אחרים מלמדים. **"ואינו חייב ללמד בן חבירו אלא בהנמ"**.

תרגום לעברית

עבור בן חבירו זה רק דין, שמכיוון שאתה יכול ללמוד, אתה צריך לזכות אנשים אחרים, אתה צריך ללמוד עם אנשים אחרים. אבל אין דין שמוטל עליך החיוב, ממילא אם אתה לא יכול בעצמך אתה לא צריך לשכור שליח. אלה שני חילוקים, כן, בחילוק בין אחרים לבין בנו.

השאלה של מקור

זה מעניין, כי זה לא מקור. אני מתכוון שזה כן פשוט בדבר, אבל לא ראיתי שהוא מביא מקור בגמרא לכך שחייבים לשכור מלמד. להיפך, הרי כתוב שתקנת יהושע בן גמלא הייתה שמביאים מלמד לכל העיר, למי שאביו לא יכול ללמד אותו. הרמב"ם בוודאי היה לו מקור, סתם כך הוא לא כותב דבר כזה. אבל לכאורה זה מאוד פשוט, שאם יש לך חיוב ואתה לא יכול... לא אומרים שיש לך אתרוג ואין לך לולב, שם בארץ ישראל. יש לך חיוב שאתה צריך ללמוד עם הילד שלך. אתה לא יכול? עשה זאת באופן של שליח. כשאתה שוכר מלמד, זה פשט, הוא נעשה רק שליח, הוא עושה כאן מצוה.

דיון: האם יש חיוב לשכור עבור יהודים אחרים?

דובר 1: כן, אבל זו השאלה. רבי יהושע בן גמלא עשה תקנה שהוא הקל על יהודים, הוא הסיר את עול הפרנסה מאנשים. אם כך, אני שואל אותך שאלה. הרמב"ם אומר, הוא אומר חילוק בחיוב. כל יהודי חייב ללמוד אם הוא יכול.

סיבה, למה... שזה לוחץ זמן "ולמדתם אותם את בניכם" זה יכול להתכוון חינוך, הרגל... יכול להיות כך...

אבל, מצוות חינוך, היא שהאב ילמד אותו על ארבעת המינים. והאב ייקח את ידו, הוא עצמו ארבעת המינים בידו. ובהוא מלמד אותו. בזה הוא נעשה קצת מורגל, כן.

חידוש: "שכל החייב ללמוד חייב ללמד" — ללמד כהשלמה של ללמוד

חברותא א': אני זוכר שיש מחלוקת ראשונים, כי המאן דאמר אומר שהאב מחויב לחנך את הבן, אני יודע שבביל העבודה להיות עם הספר. אומר הרב המאירי, "ואינו אישה חייבת ללמד את בנה", על האב יש חיוב, אבל אומרים את זה ממש כך, שאם היה חיוב מהילד, היה אולי אם אין אב, הייתה לאם החיוב.

אבל לאם אין החיוב ללמוד, היא לא צריכה ללמד את בנה. החיוב הוא דווקא על האב, שכל החייב ללמוד חייב ללמד. זה אומר, אנחנו מניחים שאישה פטורה.

חברותא ב': זה מעניין, שזה קשור למה שדיברנו. ללמוד וללמד הם שני ענינים נפרדים. זה מאוד טוב, זה דבר נפלא.

חברותא א': הרמב"ם מסתכל על ללמד כמו השלמה של ללמוד. אדם מתחיל ללמוד כשהוא עדיין לא יכול טוב, הוא צריך עצמו ללמוד. אבל ברגע שהוא יכול טוב, זה ההמשך הטבעי של הלימוד, שלומדים עם אנשים אחרים. אז האב שיש לו מצווה ללמוד, יש לו מצווה ללמד. אבל האישה מופקעת מזה, כי אין לה חיוב ללמוד.

חברותא ב': בגמרא יש יותר מלימוד אחד, אבל אתה אומר מאוד טוב שזה אולי המשמעות של הלימוד. כן, אני מתכוון שכך נראה גם מאוחר יותר.

פרק א' הלכה ב': חיוב ללמד בנו ובן בנו

אומר הרמב"ם הלאה, **כשם שאדם חייב ללמד את בנו... אבל הוא אמר לפני כן שזה דין בילדיך. זה לא דווקא דין בילדיך. אלא, כשם שאדם חייב ללמד את בנו, כשם שמחויבים "ולמדתם אותם את בניכם", ילדיך. ילדיך לא רק ילדיך, זה גם נכדיך. כך הוא חייב ללמד את בן בנו, הוא גם מחויב ללמוד עם נכדו, שנאמר "והודעתם לבניך ולבני בניך"**.

שם כתוב על להודיע את סיפור יציאת מצרים, אבל רואים שהרמב"ם לומד... או אולי מדברים שם על ללמד עיקרי האמונה, או מה? מעמד הר סיני. אני מתכוון כך, "ויהיו נכון לשלושת הימים", "אשר היית עומד לפני ה' אלוקיך בחורב". אז בחורב, יום מתן תורה, הם למדו תורה. אז יוצא שזו מצווה ללמוד תורה. צריך להודיע לדורות שהאבות למדו תורה. אז יוצא שהחזרה היא על מעמד הר סיני. אז נראה שבן בנו דווקא, בן בתו אין חיוב.

אבל רגע, אני לא רואה שזה דווקא בן בנו, זה עדיין מבלבל. לא, אבל הוא הולך כן לפרט מה הוא צריך, כאן יש חלק.

חיוב על כל חכם וחכם — ללמד את כל התלמידים

אומר הוא הלאה, **ולא בנו ובן בנו בלבד**. אומר הוא הלאה, הענין של ללמוד עם ילדיך לא רק שצריך ללמוד עם הילדים, **אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים**. זו מצווה שמי שיכול ללמוד ילמד עם אנשים אחרים.

כי זה בונה אחד, שנאמר **"ושננתם לבניך"**, ו"לבניך" בפשטות משמעו באמת ילדיך, אבל בפאה שמינית חז"ל למדו הלכה למשה מסיני, שהם קיבלו ש**"לבניך" משמעו "אלו תלמידים"**, שהתלמידים קרויים **בנים, שנאמר, והרמב"ם מביא שם פסוק ברור "ויצאו בני הנביאים"**, ו"בני הנביאים" משמעו אלה שמתרגלים בנבואה, אלה שמתכוננים.

הלכות תלמוד תורה פרק א' — הלכה ב' והלכה ג': "ושננתם לבניך", דין קדימה, וחיוב לשכור מלמד

הלכה ב': "ושננתם לבניך" — תלמידים, ילדים, ודין קדימה

"ושננתם לבניך" משמעו תלמידים

דובר 1: אוקיי, בוא נלמד קודם את זה, את גדר ההלכה, מה שמתרגלים קצת כאן הלכה למעשה.

דיון: חיוב לשלם שכר לימוד

דובר 1: דבר אחר שאפשר לחשוב כאן מיד הוא, הדבר שצריכים לדון בפשט, אם בדרך אחרת אין לו ללמוד. מה שאני מתכוון לומר הוא, אם ליהודי יש היתר לא לשלם את שכר הלימוד שלו, אבל אפשר לומר לו, שאתה חייב לי לשלם שכר לימוד? כי יש לך חיוב לשכור מלמד לילדיך. כי הוא יכול לומר, שאם אין לי זמן, הבן שלי עם הארץ, האם יש לי חיוב לשכור. אבל היום שיש תלמודי תורה, לשלם זה דבר חשוב, חס ושלום אני לא מתכוון כאן לקדם את אי התשלום, זה לא דבר אנושי, למה אדם אחר יסבול כי אין לי מי. אבל יכול להיות שהדין של שכירה, יש חילוק בין לשלם...

דובר 2: אוקיי, אל תיכנס לי לחיוב. אוקיי, מה החיוב? החיוב הוא שאתה צריך לתת למישהו לשלם. אוקיי. החיוב נעשה שאם אתה לא לומד, שאחר ילמד איתו. אבל אם אחר כבר לומד איתו, אין דין לשלם לו. יש דין שאתה לא צריך להשאיר את בנך עם הארץ. אם אין מלמד, שמישהו יהיה המלמד.

יש מפרשים שלומדים שזו כן מצוה, שזה נעשה כמו חיוב. הוא נעשה כמו שליח, שליח של אדם כמותו, הוא נעשה יד פועל כבעל הבית, הוא נעשה פועל ממנו. זה נעשה כמו חיוב. יש כזה גדר מצוה שמחייבת להוציא כסף, ויש שלא מחייבת להוציא כסף. תלמוד תורה הוא גדולה, אני לא יודע מה הכלל כאן, אבל יש דעה כזו שיש חיוב להוציא כסף על זה. זו לא סתם מצוה שמישהו יכול, מישהו לא יכול, הוא צריך לשלם.

דובר 1: הייתי אומר לך שלכאורה, האמת היא שאף אחד לא יוצא בשכירת מלמד, כי מי ששוכר מלמד, סתם הוא שולח אותו לחדר והוא לא מסתכל בעצמו על הילדים, הוא לא לומד איתו, כמעט לא שייך שילד יגדל. והשעה שהאב לומד עם הילדים, הרבה פעמים עושים יותר מחמישים השעות שהוא לומד עם המלמד. אם אתה שוכר לו מלמד פרטי, זה ממש חיוב. אם החדר מספק את המינימום, אבל אתה רואה שהוא צריך לכתחילה, זה מחויב. אתה לא יוצא בתשלום המינימום להיות עם הארץ.

הלכה ג': "מי שלא לימדו אביו" — חיוב ללמוד את עצמו

אבל הרמב"ם יש כאן קצת השערה. הוא אומר, אם יש חיוב שהאב צריך ללמד אותי, ואולי אדם יאמר, "אם אבי לימד אותי, וכשאני בא ואני נעשה בר חיובא, וכאן אומר הרמב"ם **"מי שלא לימדו אביו"** — מי שהאב לא לימד אותו, הוא לא פטור, אלא **"חייב ללמד את עצמו כשיכיר"**. "כשיכיר" אומר כשהוא הבין שהוא עדיין לא יכול. אבל כשהוא מספיק חכם, כשהוא יכול ללמוד בעצמו. אולי אפילו בפרט, אולי הוא מתכוון לומר אפילו כשהוא עדיין לא גדול לגמרי...

הלכות תלמוד תורה, פרק א' — הלכה ג' (המשך) והלכה ד': חיוב ללמד את עצמו, תלמוד קודם למעשה, ודין קדימה

הלכה ג' (המשך): "מי שלא לימדו אביו" — חייב ללמד את עצמו כשיכיר"

ממילא יש דבר כזה, אם האב לא התעורר ובית הדין לא התעורר, אדם צריך להתעורר כשהוא בא והוא נעשה בר חיובא.

כך אומר הרמב"ם, **"מי שלא לימדו אביו"** — מי שהאב לא לימד אותו, הוא לא פטור, אלא **"חייב ללמד את עצמו כשיכיר"**. "כשיכיר" אומר כשהוא הבין שהוא גם לא יכול, או כשהוא מספיק חכם, כשהוא יכול ללמוד בעצמו. אולי אפילו בפיקחות, אולי הוא מתכוון לומר זאת, אולי אפילו כשהוא עדיין לא גדול.

הרמב"ם ידבר מאוחר יותר על עצם מצוות לימוד התורה

הרמב"ם ידבר מאוחר יותר על עצם מצוות לימוד התורה. כאן הוא אומר רק שהחלק של להיות מלמד, כל יהודי צריך להיות מלומד תורה. או שהוא אומר כמו שאב חייב ללמד את בנו תורה, כמו עם הכללים של כמה שעות ביום, הוא ידבר מאוחר יותר, יש לך חיוב להיות האב שלך עצמך כך. אם לא היה

הוא אומר חילוק בחיוב, שצריכים לשכור לכל הילדים של כל היהודים. אם כך, צריכים לשכור מלמד ליהודים אחרים? לפי הדברים שאתה אומר, שכל אחד שיכול צריך לשכור מלמד גם, כמו מצוות צדקה למשל, שצריך להיות חיוב על כל יהודי לשכור מלמד לכל יהודי אחר שלא יכול, שהוא ילמד. אבל לא רואים כך.

דובר 2: אתה יודע מה אמרתי על הרמב"ם? הרמב"ם אומר, בנך אתה חייב. אם אתה לא יכול, אתה צריך לשכור מישהו שיכול. עבור בנו של אחר אתה לא חייב. אתה צודק, יש תקנה אולי, אבל אתה לא חייב. זה לא... מבינים שזה חידוש חדש. אתה מבין מה אני אומר? אני מתכוון שזה לא חכם.

דובר 1: אה, אני מתכוון שזה גם משהו שמרומז, הרמב"ם לא אומר זאת בפירושו, שיש חילוק בין חכם ללא חכם. חכם צריך ללמד עם כל אחד, ומי שאינו חכם צריך ללמד עם הילדים על ידי שכירת מלמד. עם הילדים שלו עצמו, אבל לא עם כל הילדים של אנשים אחרים.

דובר 2: אוקיי.

מעשה עם ר' חיים קנייבסקי ור' גדליה נדל

לא כתוב, לא רואים מקור ברור בגמרא שצריכים לשלם כסף למלמד. כולם מתקשים עם המקור של ההלכה. יש מדרש רבה אולי, כתוב **"צו את בני ישראל על תלמוד תורה"**, מסכת בבא בתרא, אני רואה שהציונים אומרים כך. אבל הוא עונה טוב על הציונים, כל הדברים שהם אומרים כמקור.

שמעת פעם ממי הוא מספר מעשה? סתם כך, ר' שאול יאצילס סיפר את המעשה שהוא היה שכן פעם, קרוב לר' חיים קנייבסקי, לא קרוב, אחיין. ואומרים שהוא, ר' חיים קנייבסקי כתב ספר "קרית מלך" על מקורות של הרמב"ם, איך הרמב"ם כתב את הפסוקים הוא מביא מקור. אומר הוא, שיום אחד הוא עמד שם, ור' גדליה נדל היה שכן שם, והוא שואל, לך לר' חיים, בקש ממנו שישלח לי את הספר "קרית מלך". ואני רוצה לספר, הייתי ילד צעיר בחור של ארבע עשרה, והלכתי לר' חיים, ואני אומר לו, ר' גדליה רוצה את הספר. ר' חיים סתם שלח לו את הספר. פעם אחת, התלמיד כבר זרק אותו, הוא לא מחזיק מהספר שלי. שלח לו שוב. שלח, הוא מביא לר' גדליה את הספר, ור' גדליה מסתכל פנימה, אומר לו, חזור ואמור לו שכשצריכים אותו הוא לא עוזר.

"אלא בחינם" — מה זה אומר?

או אפשר לומר כך, אותו דבר כאן, לא מוצאים חילוק. הרמב"ם הבין משהו שעל ילד עצמו חייבים אפילו לשלם כסף לשני, ועל ילדו של אחר חייבים ללמד בחינם. גם את **"אלא בחינם"** שהרמב"ם אומר, צריך לראות, שאסור לקחת כסף. אחרים אומרים שמותר לקחת כסף מסיבה אחרת אולי, כי הוא פועל, כן? אבל כך שמותר לקחת כסף הרמב"ם ידבר על כך מאוחר יותר. זה **"אלא בחינם"** אומר שחייבים ללמד בחינם, לא רק שלא צריכים לשלם כסף לאחר, אלא אפילו כשהוא לומד בעצמו צריך ללמד בחינם. זה פשט **"אלא בחינם"**.

חיוב לשכור מלמד על נכדים

לכאורה, בית יוסף מביא שהשולחן ערוך ברפ"ו מביא זאת לגבי נכדים, שעל נכד, בן בנו, יש גם חיוב לשכור מלמד. אפשר לשמוע שהרמב"ם התבטא שעל הילדים כתוב יותר ברור, יותר פעמים, ועל נכדים כתוב רק פעם אחת. יש קדימה. הרמב"ם אומר שלא צריכים לשלם.

דיון: אם אב לומד חלקית עם ילדו

דובר 1: גם אני חושב מה זה אומר יהודי שהוא חכם והוא לומד עם ילדיו, אבל הוא לא לומד מספיק, הוא לא לומד עשרים וארבע שעות. יש לו עוד חיוב מהצד. הוא למד שעתיים עם ילדו, האם הוא עדיין צריך לשכור מלמד לשאר הזמן?

דובר 2: אנחנו צריכים לדעת, הרי לא היה לנו שיעור בלימוד, כי אפשר לומר שאתה צריך ללמוד איתו מספיק עד שהוא נעשה תלמיד חכם גדול. אבל לא נתנו לנו את השיעור. אבל לענות על השאלה, אם אפשר להבין את הרמב"ם, לא צריכים עוד לשאול על השיעור.

שכתוב אברהם אבינו לא היה לו מלמד, אלא הכיר מעצמו. וכשהכיר, הוא בעצמו הבין שהוא חייב. זה לא שמישהו לימד אותו. אביו לא לימד אותו.

הלכה ד': דין קדימה — "הוא קודם לבנו"

הרמב"ם כבר אמר שיש דין קדימה גדול שלימוד עם הילד העצמי או עם הנכד העצמי בא לפני לימוד עם תלמידים אחרים, שזה גם חיוב. כן, הרמב"ם מדבר על דין הקדימה.

כשאדם צריך ללמוד בעצמו ויש לו בן ללמד

אומר הרמב"ם, "היה הוא ללמוד תורה", אדם צריך עוד ללמוד תורה בעצמו, הוא עדיין לא השלים בתורה — מאוחר יותר הרמב"ם יאמר מתי יודעים שיכולים כבר תורה, מתי סיימו — אם אדם צריך ללמוד תורה בעצמו, "ויש לו בן ללמוד תורה", יש שאלה רגילה, יהודי עובד כל השבוע, בשבת יש לו, כולם יכולים ללמוד ובעצמו יש איזה סדר לימוד שבמהלך שבת הוא יהיה קצת תלמיד חכם. אבל יש לו ילדים.

אומר הרמב"ם, "הוא קודם לבנו", החיוב לעצמו, שהוא עצמו יוכל ללמוד, הוא דין קדימה גדול יותר. "חייך קודמים" וכן הלאה. הקדימה הגדולה ביותר היא העצמית. מבינים, הגמרא אומרת שעיקר המצוה היה ללמד, אבל אמרו ש"אין לו ללמוד", שהוא חייב בעצמו, רואים ש"אין לו ללמוד" הוא חיוב גדול יותר מ"ללמדו", זה קודם.

דיון: על איזה מקרה מדברים?

הלכות תלמוד תורה, פרק א' — הלכה ג' (סוף) והלכה ד': נישואין מול לימוד; סדר החינוך; שכר לימוד

דובר 1: אבל מדברים באופן שללמוד עם בנו לא יהפוך אותו לתלמיד חכם. למשל, אם יש לו בן שהוא בעל שכל, ללמוד עם הבן. אבל לא מדברים על המקרה שלי, מדברים יותר שצריך להשקיע כסף שאחד יוכל ללכת לשיבה והשני צריך לעבוד.

דובר 2: לא, לא, זה יכול להיות. למשל, יש לו ילד בן חמש, והוא צריך ללמוד איתו חומש. בלימוד עם הילד "שאר בעלי חיים לא יאכלו" שהוא כבר יודע, הוא לא יהפוך לתלמיד חכם. אבל יש לו בחור בן שלושים, הוא יושב ולומד, לומד, שגם הוא עצמו ילמד דברים שעדיין לא למד, ששניהם יהפכו לתלמידי חכמים.

זו דילמה מעשית שיש לאנשים היום. אני חושב שהבנתי את הגמרא בקידושין שמדברת על זה. לא מדברת דווקא, מדברת על אנשים פשוטים. לשכור מלמד עבורי או עבורו? או לפעמים, איך היה המצב, היו עניים יותר, לא יכלו להרשות לכל אחד ישיבה. אחד היה צריך להרויח את הפרנסה, והשני היה צריך ללמוד. זה לא דווקא הזמן, זה היה במובן של לשכור מלמד.

דובר 1: או לשכור, או בכלל, לשכור או זמן וכסף. לא היה מותר, לא עבדו באותם זמנים, היו דורות.

"אם היה בנו נבון ומשכיל יותר ממנו — בנו קודם"

אומר הרמב"ם, כאן עומד חידוש מעניין: "אם היה בנו נבון ומשכיל יותר ממנו". אם הבן הוא נבון, הוא ילד חכם, והוא הולך להשכיל במה שהוא לומד יותר ממנו, שמה שהוא ילמד הוא יצליח הרבה יותר מהאב, אז "בנו קודם".

זה מאוד מעניין. אמנם יש דין קדימה, אבל יש גם דין שמחפשים את התכלית של התורה. לא מחפשים רק את התכלית שלך או של ילדך, אלא מחפשים מה טוב יותר לכלל ישראל, לתורה, ה"תמונה הגדולה" כביכול. אם בנך יכול להפוך לתלמיד חכם, הוא קודם. כלומר, כבר היה להם גם ההלכה בהלכות דעות, הרמב"ם אמר שאדם צריך להוליד ילדים כי אולי יצמח גדול בישראל. לכל יהודי יש חיוב, מלבד שיש לו חיוב, אנחנו לא יכולים להיות אנוכיים. אנחנו לא כאן רק בתור "אני", שאני אדע שסימנתי את כל ה"תיבות". צריך להסתכל על התכלית הגדולה של כלל ישראל, על התכלית של התורה.

דיון: כמה יותר טוב צריך הבן להיות?

לך אב, יש לך חיוב להיות האב שלך עצמך. אתה צריך ללמד את עצמך "כשיכיר", שנאמר, "ולמדתם אותם ושמתם לעשותם".

איך לומדים מהפסוק הזה?

איך לומדים מהפסוק הזה? אולי ש... כן, "ולמדתם" ו"ושמתם לעשותם". אולי הוא מתכוון לומר כך, שכמו שהתכלית של הלימוד היא להגיע ליכולת לעשות את המצוות, אי אפשר לומר, אפילו אם נאמר שאתה מוצא דרך החוצה, כבר, אתה אומלל אונס, לא למדת במשך שנים, אבל אתה צריך לדעת מה לעשות מצוות, אתה חייב ללמוד בעצמך כדי לדעת את המצוות.

"תלמוד קודם למעשה" — מה אומר "קודם"?

אני מתכוון שזה יוצא מהמשך. כך הוא אומר הלאה, "וכן אתה מוצא בכל מקום", על זה מוצאים בכלל ש"תלמוד קודם למעשה". שתלמוד חשוב יותר. "קודם" אומר הוא קודם בזמן, זה בא קודם, או שזה חשוב יותר? הוא אומר "קודם בזמן", נראה. שתלמוד... הוא כבר חייב להניח תפילין אפילו לפני שלמד הלכות תפילין? לא, הוא למד, הוא יודע שהוא צריך להניח תפילין. יכול להיות ש"קודם" אומר חשוב יותר ממעשה. "שהתלמוד מביא לידי מעשה", כי תלמוד מביא לידי מעשה. כשלומדים יודעים מה לעשות, יודעים לעשות מצוות. "ואין המעשה מביא לידי תלמוד" — מעשה לא מביא לידי תלמוד. עשיית מצוות לא מביאה שיוכלו ללמוד. אתה יכול להתפלל בכנות רבה, אבל זה לא יגרום לך להבין לימוד.

דיון: לשון הגמרא "גדול" מול לשון הרמב"ם "קודם"

דובר 1: אבל לכאורה הקושי של הרמב"ם שאמרת, שהרמב"ם לא מדבר על זה. הגמרא מביאה חקירה אם תלמוד גדול או מעשה גדול. אבל כאן לא כתוב גדול, כאן כתוב קודם. קודם יכול אחד לומר עד שחייבים ללמוד, אני צריך לדעת מה לעשות.

תלמוד הוא יסוד לכל המצוות האחרות

אני מתכוון שיש דבר מעניין, כי תלמוד הוא גם בעצמו מעשה. תלמוד הוא מצוה, זו מצוה של לימוד תורה. אבל יכול להיות שהמילה כאן היא, הוא אומר שתלמוד חשוב כמו כל המצוות האחרות. תלמוד הוא, עולם הזה אוכלים פירותיהם, הוא אחת המצוות. יש מצוה של הלוואת חן, ואני עובד כדי שאוכל להלוות כסף לאנשים, אין לי זמן ללמוד. לא, אומר הוא אבל לא, כי תלמוד הוא יסוד לכל המצוות האחרות, כמו שבתלמוד יש את כל תרי"ג המצוות. מלבד שזו מצוה אחת, זה יסוד התורה. לכן הרמב"ם הכניס את זה בספר המדע, שהוא יסודי התורה.

חידוש: "כשיכיר" יכול לומר אפילו לפני בר מצוה

אה, אולי אני חושב פשט חדש, אני חושב חידוש חדש. כי יש לשון שני של "משיהכיר", מה זה משיהכיר בן חייב ללמוד? אני חושב שאולי יש חידוש גדול. למדנו בהתחלה שקטן עובד ללימוד תורה, זה דין חדש, "ומלמדין אותם", סתם כך זה חיוב לאב על הקטן. יכול להיות משיהכיר אומר אפילו שהוא מבוגר מאחת עשרה שנים עשרה, וכתוב שאביו לא לימד אותו, הוא חייב בעצמו למצוא מלמד שילמד אותו. ולמה תלמוד קודם למעשה? לפני שהוא חייב במעשה הוא כבר חייב בתלמוד.

דובר 2: בני טוב, זה אמת, זה תלמוד יפה. אבל אני מתכוון שהדבר הוא... בקיצור, אבל הוא אומר שהתלמוד הוא יסוד לכל המצוות האחרות, אבל מצוות אחרות אינן יסוד למצוות אחרות. זה אומר, כל מצוה היא מצוה לעצמה, אבל התלמוד הרבה יותר גדול כי זה יסוד לכל המצוות האחרות. אבל מה שאתה אומר, חברים, משיהכיר אתה אומר שעוד לפני הרבה פעמים הוא בר חיוב. יכול להיות. אבל אחרים כן מדברים על חיוב המאורע כשנעשים גדולים. אבל בכל זאת, אולי אפשר גם לומר להיפך, שגדול שעדיין משיהכיר הוא גם פטור, ואפשר לעשות את זה לכאורה עם זה. זה לא תלוי בדין של גדול, זה תלוי במשהו חדש — משיהכיר.

הלשון "כשיכיר" אצל אברהם אבינו

הוא מצטט את הלשון, משיהכיר כתוב אצל אברהם אבינו, "הכיר את בוראו". אה, וכתוב הלשון, יש דבר מעניין שאני מציין לר' רבינוביץ,

הרחבת הדעת. ממילא, אם הוא לא יוכל ללמוד כי אין לו אישה ויצרו מתגבר עליו, אז הוא מבטל תורה.

דובר 2: טוב מאוד. וזה לא רק בהלכות אישות, אלא בהלכות תלמוד תורה. בהלכות אישות יש את מצוות פריה ורביה, ושם כתוב שצריך להיות דינים אחרים. אבל כאן מאוד מעניין שהרמב"ם הבין שזה לכאורה גם מה שלמדו אז, שלא צריך דווקא להוציא את האישה ומה שלא יהיה.

וזה לא פשוט יצר הרע, הבעיה היא שיש לו יצר הרע, יש לו מחשבות זרות, וזה לא רק בנישואין.

דובר 1: כן, אבל הרמב"ם מביא שהרמב"ם אומר שצריך להתחתן. בהלכות אישות הוא אומר כך, כשמגיעים לגיל מסוים, באנגלית, חייבים להתחתן. אומר הוא, אם הוא חושש שאשתו תיקח אותו מהלימוד, מותר לו להתעכב, כי עוסק במצווה פטור מן המצווה. אומר הרמב"ם, אבל לא לנצח, כי אתה יודע, איפשהו צריך להתחתן. אבל אם יש כזה שנפשו חשקה בתורה, ולהיפך, נישואין יקחו אותו מעבודת השם שלו, מכל העמל שלו בלימוד, הוא יכול להיות כמו בן עזאי ולא להתחתן. אבל הוא אומר התנאי לכך הוא רק אם יצרו לא מתגבר עליו. אבל אם יצרו מתגבר עליו, הוא לא יכול לשחק משחק, יש לו שאיפה גדולה ללמוד בשקידה רבה, ממילא הוא נלחם כל היום. ברגע שאתה רואה שיש יצר מתגבר עליו, צריך כן להתחתן.

דיון: מה משמעות "יצרו מתגבר עליו"?

דובר 2: טוב מאוד. אבל רציתי להסביר שהיצר מתגבר עליו לא דווקא שהוא נפל. זה אומר שבאופן כזה, כמו מי שרוב היום הוא עסוק ביצור, אפילו הוא לא עושה עבירה, אפילו ליובאוויטשר שהמנהג הוא להתחתן מאוחר יותר, רגיל, כשהוא קצת יותר בוגר, יש לו כבר יצר, זה לא פשוט שאין לו הרהורים, אבל הוא יכול רוב הזמן ללמוד בכל מקרה.

דובר 1: יכול להיות שרוב הזמן הוא לומד, אבל לא כל כך חזק, אולי האיכות. אין לו, כמו שהרמב"ם אומר, "אין לבו פנוי". הוא לא רגוע, הוא לא לומד כמו אדם עם ראש צלול.

דובר 2: יכול גם להיות, זה מעניין, האדם חושב שהדבר שהוא צריך להרוויח שם את ארבעת אלפים הדולר בחודש זה קשה. אבל יכול להיות שלא, המחשבות שמשיכות להיכנס לראש שלך זה יותר קשה מהרחיים על צווארו. אדם צריך לחשב מה יותר קשה לו, הרחיים על צווארו או היצר שמתגבר עליו. זה האדם עצמו.

הלכה ד': סדר החינוך — מאימתי מתחיל אביו ללמדו תורה?

דובר 1: כי השיעור הוא הזמן על האדם, ועכשיו הזמן על הילד, אתה יכול לומר? מאימתי הבן מתחיל ללמוד תורה? למדנו שהאב יש לו... או הרבי... אה, עכשיו מדברים על האב. אה, הרבי, צריך עם הרבי, עם התלמידים גם. אבל זה מעניין, כן, זה לא לילדים. תלמידים זה עוד פרק על ה... למה לא?

דובר 2: אני אגיד לך, מאימתי החיוב שצריך ללמוד עם ילד? מאימתי... זה הרי מטיל על האב, הוא לא אומר מאימתי הבן מתחיל ללמוד תורה. אבל הדבר, זה סדר החינוך, הברייתא שבנויה על מסכת סוכה. יכול להיות החינוך הוא לא ברייתא שקובעת את השיעורים של כל המצוות.

דובר 1: כן.

דובר 2: לא, לא נשבעתי שאני אומר שמלמד, שחכם צריך להיות עד שהוא אומר תורה צווה לנו משה. זה הרי משהו שאב, כל אחד יכול. זה הרי חיוב על האב. משיחל לדבר, המילים הראשונות שהילד אומר, צריך להיות תורה צווה לנו משה. ומה? ופסוק ראשון מפרשת שמע. שמע ישראל ותורה צווה.

תורה צווה לנו משה ושמע ישראל — שני עיקרי אמונה

דובר 2: יש הרי דבר יפה מהרמ"ק בפרדס רימונים, הוא אומר ששני הפסוקים הם כנגד שני עיקרי האמונה שאדם צריך לדעת, שבצמם מובאים כבר ביסודי התורה, שני עיקרי האמונה: שיש בורא, זה שמע ישראל, ושהוא נתן את התורה, הנבואה, התורה. זה מתאים שמלמדים אותו את שני הפסוקים שיש בהם את עיקרי האמונה.

דובר 1: יכול להיות שהוא יאמר "הוא קודם" רק, יכול להיות כמו שאמרת, אולי כי המבוגר אצלך הוא יבין יותר טוב. אולי הוא יותר חכם קודם. איך?

דובר 2: לא, "הוא קודם" זה פשוט "הוא קודם". כן, אבל ממתים מדברים? כששניהם שווים בשווה פשוט. מה זה קצת יותר טוב? כמה יותר טוב צריך הבן להיות? הרבה יותר טוב.

"הוא קודם" — אפילו כשהבן הוא עילוי

אומר הרמב"ם, אבל הרמב"ם עושה ש"הוא קודם". ענווה פשוטה. אפילו כשיש לו בן כזה, בן מוצלח כזה, עילוי. לא אומר שאוקיי, ברוך השם, אני יהודי, נו, אני אהיה שמה שילדי ילמדו, ואני אעשה אדם נוסף, לא יוכל לבטל תורה. זה לא פשוט שהבן יכול לעשות את ה"עבודה" במקומך. לא. "שכשם שמצווה ללמד את בנו, כך היא מצווה ללמד את עצמו". אדם צריך ללמד את עצמו, אדם צריך לחנך את עצמו.

החידוש של "בנו קודם" — מסתכלים על התכלית הגדולה

וכאן נראה שבאה הקושיה שלך. אני יודע שהפשוט שאמרת בשבת לילדי, שזו חובה גדולה יותר, כי אומרים שילדי הם יותר תחתי ממני. אבל מה שאינו עושה. שלי אין את מה שמשחרר. צריך למצוא דרך לעשות רחיות משלו, לא אותו הדבר.

דובר 1: לא, אתה לא יכול. זה רק דברים אחרים, דברים אחרים. אז, נניח ממש שהוא לא יכול ללמוד כלום, וזו השאלה האם לשכור מלמד לעצמו או לאחר. אבל המקרה הרגיל מדבר לכאורה שאחד יכול בכלל ללכת עם מראות, או שהצ'קים יכולים לשלוח את הילדים לישיבה, לא יכנס לישיבה.

דובר 2: אוקיי, עכשיו, מדברים. אבל אתה כן יכול, אתה יכול לעשות. זה שיעור, אתה יכול לעשות משהו.

דובר 1: כן. אם זה אומר, שללמוד צריך עדיין לפני הכל. צריך כבר להתחיל ללמוד ממש צעיר. ואחר כך אפשר להתחיל למצוא עבודה וקריירה אחר כך הלאה. ואם לא יהיה שיעור, אולי עם שיעור מסוים אפשר לחשוב יותר מוקדם.

סטייה: לימוד לפני חתונה — שיטת הרמב"ם

הרמב"ם לא מסכים בהתחלה, אם הוא בהמשך נושא אישה לפני זה, צריך שיהיה מוכן יותר. הגמרא אומרת לפני ברוך חיים העולם סבורה, אם יש לו כבר ראש כבד. אחד מהדברים של ללמוד אין לו את הזמינות, אין לו את הבהירות בראשו ללמוד באותה בהירות. אבל... אומר הרמב"ם, אבל... הכלל צריך קודם ללמוד עוד לפני החתונה, ולהתחתן מאוחר יותר, זה דווקא כשאפשר, אבל הרמב"ם מסכים אם יש לו כבר יצר חזק, אם אבל, הוא יתייחס כל כך עם יצרו הרע?

דובר 1: מעניין. הוא לא צריך להיות מוטרד עם היצר הרע?

דובר 2: הוא אומר, הסיבה היא עוד יותר. אם אין לו יותר, כי הוא לא יכול ללמוד. למה להיות עם יצר הרע? בכל מקרה, הוא עושה בכל מקרה. הוא אומר אבל אם זה בסדר.

דובר 1: כן, אבל אם הוא לא יכול, פשוט שהוא לא יוכל ללמוד.

דובר 2: באופן רשמי צריך להיות דעת פנוי או לב פנוי. גם אצל נביא ראינו כך, שם צריך להיות התרחבות הדעת. המלמד לא יוכל ללמוד, כי אין לו שכל, ועל אחת כמה וכמה כשיש לו יצר הרע שמפריע לו, צריך פי שניים קיום התורה.

וראינו שאני חזק עם הוויכוח האחר. זה לא מעניין בכלל שהיהודי הזה יבין וישיג.

הלכות תלמוד תורה, פרק א' — הלכה ג' (סוף) והלכה ד': נישואין מול לימוד; סדר החינוך; שכר לימוד

הלכה ג' (סוף): נישואין מול לימוד — "יצרו מתגבר עליו"

דובר 1: כן, אבל אם הוא לא יכול, פשוט שהוא לא יוכל ללמוד. כדי ללמוד צריך להיות דעת פנוי או לב פנוי. גם אצל נביא ראינו כך, צריך להיות

מעשה עם הנודע ביהודה

דובר 2: יש את המעשה שהנודע ביהודה פעם הסתובב במנזרים לחפש ילדים יהודיים שהיו אצל הכמרים, אצל הנוצרים. והוא הגיע למקום, והמנהל אמר, "לא, אין ילדים יהודיים." אמר הוא, "תן לי לדבר רגע עם הילדים." הוא נכנס ואמר בקול רם, "שמע ישראל..." שמע ישראל זה נורא, שילד קטן יודע את זה, אפילו מגיל צעיר. הוא ראה את הילדים שמתרגשים משמע ישראל, ידע מי יהודים.

סדר החינוך: פסוקים פסוקים

דובר 2: אז, ואחר כך מלמדו, אחרי שהוא מלמד אותו תורה צוה וקריאת שמע... במה הוא מתחיל קודם? עד אז?

דובר 1: כן.

דובר 2: כשהוא בן שש או בן שבע, ילד בדרך כלל מתחיל קודם אומר אבא אמא, הוא עדיין לא יכול לומר משפט, כן, אבל אומרים לו, כי לא מדברים עם הקטנים, עם ילדים קטנים יותר רואים מאוד חשוב, כן, קריאת שמע, פסוק, ברכה.

אחר כך מלמדו מעט מעט. אחר כך מלמדים את הילד מעט מעט, מלמדים אותו קצת קצת פסוקים פסוקים. זה הסדר שהוא מציג, שהדבר הראשון שילד לומד זה פסוקים, תורה שבכתב. מלמדים אותו פסוק, פסוק מחומש מהפרשה, או, כן, עד שיהיה בן שש או בן שבע.

דיון: תפילות או פסוקים?

דובר 2: כלומר, הרמב"ם לא אומר כמו חלקים מתפילות, כמו שאומרים היום כמו שאומרים איתו מודה אני, אומרים איתו ברכות. יכול להיות הרמב"ם סבר שתפילה היא משהו שהוא כוונה, שהוא לא יודע. יכול להיות בסדר החינוך יש הרי תפילה שהוא כותב שם. אבל למעשה תפילה גם מורכבת מפסוקים.

דובר 1: כן, אמת. מודה אני דווקא לא פסוק, והסידור כתוב כי צריך לוכל לומר אותו אפילו לפני נטילת ידיים.

דובר 2: כן, הוא אומר הרבה, המודה אני זה דווקא חידוש. זה הרי אגב, זה לא בא כאן, אבל מודה אני זה ברכה. לא, זה כבר מאוחר. דבר שמוטל על כל ילד, זה הרי חידוש. מלכתחילה לא כתוב בסדר היום של רבי משה בן מכיר, וממש מאחרונים, חידוש של אחרונים זה המודה אני. אבל זה דבר יפה, להודות להקב"ה.

דובר 1: אבל להודות להקב"ה כתוב כן בכל מקום. הנוסח הוא נוסח מאוחר יותר.

דובר 2: כן.

בן שש או בן שבע — לפי בריא

דובר 2: עד שיהיה בן שש. אז מלמדים אותו פסוקים פסוקים, עד שיהיה בן שש או בן שבע, כשהוא נעשה ילד של שש שבע. בן שבע כלומר בכללי זה בדרך כלל מצוות חינוך. אגב, הרמב"ם בכל מצווה יש לו חינוך לפי אותה מצווה. כתוב כשהוא כבר יכול לנהל את האיברים, והוא כבר יכול לצום.

כשהוא כבר שש או שבע, הוא כבר קצת בעל דעת, אומר הרמב"ם לפי בריא. כלומר, יש לפעמים ילד שכבר טוב בשש, ויש לפעמים ילד שצריך להיות שבע או שמונה. כשילפי בריא, בריא כאן מכוון בריאותו, כן, לפי בריאותו, בריאותו הפיזית שלו, כן, לפי המדידה.

מוליכו אצל מלמד התינוקות

דובר 2: מוליכו אצל מלמד התינוקות. אז כאן מדבר כבר הרמב"ם על מציאות, יש מוסד כזה שנקרא מלמד תינוקות. טוב מאוד, מאוד מעניין. הוא אומר יש מצווה לשכור, וכאן הוא מדבר כבר על המציאות שבכל עיר יהודית יש, אחרי תקנות יהושע בן גמלא.

דיון: האב או המלמד?

דובר 2: ולכאורה גם לא היה באמת הולך האב לשבת וללמד את כל החומש עם הילד. יש לו הרי משהו לעשות. מי היה זה שאמר... אני לא יודע אם זה היה אמת, אביו של הגאון ר' חיים אמר "איך זכיתי לתורה כזו?" אבל

צריך לומר שזה מיעוט קטן מאוד שהצליח, כי אב בדרך כלל... אין אב שהוא לא תלמיד חכם, וגם תלמיד חכם יש לו את החובות של הלימוד שלו. איך יש אב שלא יכול באמת להתפנות?

וזה לא כך. כשהוא עדיין קטן, ה"תורה צוה לנו משה" זה לא משהו שעושים כל היום. מפעם לפעם, כשהאב משחק רגיל עם הילד, במקום סתם לשיר לו, אומר לו "תורה צוה". אבל ברגע שאתה צריך באמת דרך בזמן ארוך, הוא לא יכול להתארגן, כי הוא רוצה ללמוד בעצמו, וכו'. אני לא מאמין שפעם הייתה מציאות שממש האב היה איתו. אולי הוא יצא ידי חובה בקושי, אבל הדבר הרגיל היה מלמד סתם שזו עבודתו, ולא האב שיש לו גם עבודה.

דיון: האם או האב?

תרגום לעברית

דובר 1: זה מעניין, הוא אמר קודם שהאם אין עליה חיוב. למשל, למה לא האם תהיה זו שאומרת "תורה צוה"? אני מתכוון, והאם לא יוצאת ידי חובת המצווה הזו לפי הרמב"ם? בדרך כלל עושות זאת יותר האמהות. אבל הוא אמר שהחיוב, כשאומרים "תורה צוה" ומקיימים את המצווה של "ולמדתם אותם את בניכם", כך זה נראה כאן, והמצווה היא על האב. לא, זה עניין. יוצא שכשאתה חושב, האם האב או האם יאמרו עם הילד "תורה צוה"? אפשר לומר שהרמב"ם אומר, יש לך חיוב, לה אין חיוב. אתה תעשה את המצווה, למה שתניח לאשתך? זה גם דבר חשוב, אבל היא לא עושה זאת כדי לקיים מצוות עשה, אתה מקיים את מצוות העשה.

דובר 2: אני מתכוון בעיקר שהאב צריך לעבוד כדי להרוויח כסף שיוכלו לשלם למלמד. אני זוכר הייתי בכולל, היה זמן כזה בשנה, אדם התייעץ עם אחד מראשי הכולל, והוא נתן לו את הבן הרמב"ם של היום, והוא אמר לו "אמור איתו 'תורה צוה', אתה תקיים מצווה". יפה מאוד.

דובר 1: אני מתכוון שאמרת קודם, אני מתכוון שזה קצת ג'נדר טייק, כי אתה אומר שהאם עושה זאת איתו כבר כשליח.

דובר 2: אוקיי.

הלכה ד' (המשך): שכר לימוד — תורה שבכתב לעומת תורה שבעל פה**חיוב האב לשלם למלמד**

דובר 2: כן, אומר הרמב"ם הלאה: "הואיל ומנהג המדינה ליקח מלמד תינוקות בשכר". מהו מלמד תינוקות? אם יש... יש מנהג המדינה, איך המלמד מקבל בכלל כסף, מעניין?

דובר 1: יש מצווה לחשוב.

דובר 2: ואיך הוא חי?

דובר 1: הוא רואה מי?

דובר 2: יש לו פרנסה אחרת?

דובר 1: או שהוא מתכוון למלמד.

דובר 2: יפה מאוד.

דובר 1: יש בעיה, שבעצם יש סיבה למה אסור לקבל כסף, שהרמב"ם כבר הולך לומר.

דובר 2: וכך אומר הרמב"ם, הואיל ומנהג המדינה ליקח מלמד התינוקות שכר, שהמלמד יקבל תשלום שכר לימוד, נותן לו שכרו, כי האב צריך לשלם, כי זה מנהג המדינה.

והיית ללמדו בשכר. האב צריך לשכור מלמד. עד מתי צריך האב להוציא כסף למלמד? **עד שיקרא תורה שבכתב כולה.** עד שילמד כל תורה שבכתב. אבל תורה שבעל פה כבר לא צריך האב לשכור בכסף. כי זה לא לכאורה בגלל הלכה ד', שאסור לקחת על זה כסף.

ההיתר של שכר לימוד תורה שבכתב

דובר 2: אבל כאן צריך לדעת, הלכה למעשה עובדה לפי הרמב"ם, אני לא יודע השולחן ערוך מה הוא אומר את הטעמים למנהג. אני לא יודע כך, אבל

פה. אבל אני אומר לך תמיד למי שצריכים לתמוך בשיעורים, זה לא אומר שאסור לשלם כסף לכתחילה כדי לבוא על הווידאו או על האודיו להאזין, אבל כל אחד מחויב ללמוד את המצווה של "ללמד", זה מחייב כל אחד. ו"ללמד" פירושו אפילו זה עולה לך כסף. אמת, זה לא עולה לך, המגיד שיעור לא עולה לך, אבל זה עולה כסף לקנות את כל הדברים שצריך כדי לחיות. אז אם אחד תומך בשיעור, הוא מקיים "ללמד" בחינם. לא הוא משלם על התורה, אף אחד לא משלם חס ושלום על התורה. אלא מי שתומך בשיעור, הוא מקיים את המצווה של ללמד תורה לאחרים בחינם.

אני מתכוון שזה יכול להיות כמו שהמלמד מקבל תשלום על טעמי המקרא, קודם כל, יש כאן זמן, הקלטה, הורדת השיעורים, על זה מותר לקבל כסף. וגם, אנחנו זורקים פעם מעשה, דבר תורה, ועל זה מותר לקבל תשלום. אנחנו מקבלים תשלום רק על המעשיות. אם לא, שיגידו לנו. אם יש לכם הנאה מהשיעור, תוכלו לשלוח לנו קישור, כי יש דרך לעשות מערכת רשמית של כתובת לכל שיעור, שכבר יהיה, בעזרת ה', בשנה החדשה זה יצא בסדר כבר.

סדרי עדיפויות — ללמוד בשכר עדיף מלא ללמוד כלל

אומר הרמב"ם הלאה, על תורה שבעל פה אסור לקבל תשלום. אומר הרמב"ם, אבל במציאות, "לא מצא מי שילמדהו בחנם" — הוא לא מוצא מי שילמד אותו בחינם, והסיכויים גבוהים מאוד שזה יקרה, הוא לא ימצא מי שילמד אותו בחינם — "ילמוד בשכרו", שילמד כן בתשלום, "שנאמר אמת קנה". על אמת, תורה נקראת אמת, על אמת צריך לשלם כסף.

אני מתכוון שהרמב"ם אומר כאן דבר נורא, שאתה צריך לדעת סדרי עדיפויות. יש עניין שצריך ללמוד בחינם, יפה מאוד, אבל אתה הולך לעמוד על זה ולהפסיד לכבוד זה שבנך יגדל עם הארץ? הרבה יותר חשוב שבנך ילמד מאשר לקיים את פיסת ההלכה הזו. זה אמת, אבל אם אתה לא מוצא, זה לא תירוץ, אתה לא יוצא מהעניין של לא ללמוד בשכר. זה סדרי עדיפויות.

זה לא רק שהוא מדבר על בנו, הוא מדבר גם על עצמו. אם הוא רוצה ללמוד בעצמו, כן, לעצמו או לבנו, כן. "ילמדהו" פירושו אותו, או מלמדים את הבן. על מי הוא מדבר באמצע? הוא אומר, כן, כן, כי כתוב "אמת קנה" זה כבר תירוץ. כל אחד היה רוצה שיהיה לו חיים משכורת, והוא היה מלמד בשכר, והוא היה יכול להמשיך ללמד בחינם.

הרמב"ם כבעל השמועה — הוא קיים זאת בעצמו

עד כאן למדנו את עיקר חיוב תלמוד תורה, מי מחויב, וכמה מחויבים לשלם על זה, וכן הלאה. דרך אגב, זה יפה מאוד, כי הרמב"ם הוא בעל השמועה, והרמב"ם עצמו אף פעם לא לקח כסף על לימוד, והוא אומר זאת בעצמו כמה פעמים, ובאבות יש לו רוח על זה שהרמב"ם לא לקח כסף על לימוד, ואחיו ר' דוד עזר לו, פירנס אותו, או שהוא היה רופא, הרמב"ם היה מאוד חריף על זה. וגם בגמרא רואים שונים, כן, אמוראים שעבדו קשה, והלימוד לא היה בשביל כסף.

השיעור שלנו, או השיעורים שהם מבעלי בתים, מקיימים הרבה יותר את ההלכה מהתלמודי תורה והכוללים. כל אחד שנותן כמעט את השיעור, אף אחד לא מקבל כסף, ואנחנו משלמים את הכולל של יסודות השם, זה אפילו מקיימים את המצווה של ללמוד בחינם.

כן, זה מאוד מעניין. עד עכשיו היה החיוב. עכשיו הרמב"ם הולך לכאורה ללמוד על החיוב של האדם עצמו, לא מה"ללמד" שממנו יוצאים גם תלמידים וכן הלאה. עד סוף הפרק זה העיקר עצם חיוב תלמוד תורה. אה, הוא התחיל קודם עם מי פטור, ואחר כך הוא אמר קצת על מתי מחויבים, אבל עכשיו הוא נכנס יותר לעניין, איזה סוג אדם.

הלכה ה': כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה

כל יהודי מחויב — בלי שום חריגים

לכאורה ההלכה נשאר עדיין אמת, שאם אחד שולח ילד לחדר שבו לא לומדים תורה שבכתב, או טעמי המקרא לא ממש חלק מהלימוד, ועל טעמי המקרא מותר לקחת שכר.

אז על טעמי המקרא אין לך בעיה, כי כל עוד אנחנו לומדים תורה שבכתב, אפשר לומר שהכסף שנותנים למלמד הוא שכר בטלה, אם הוא מקבל יותר משכר בטלה, השאר הוא ללמד טרופות, ללמד טעמי המקרא. וכך יוצא בפירוש המשניות, אמרו שעדיף ללמוד לדעת את השורש, אבל כך אומר הרמב"ם את ההלכה למעשה.

מקום שנהגו ללמוד תורה שבכתב בשכר

דובר 2: עכשיו אומר הוא את ההלכה, כלומר, עכשיו הוא אמר איך הולך הסדר בהלכה. אבל נראה, איך זה עושה גם את החיוב, כי האב לא יכול לומר, אני רוצה להחמיר על זה של לא ללמוד בשכר, כי עד אז אין לך היתר, ועד אז יש היתר ללמד לקחת כסף.

אחר כך, **מקום שנהגו ללמוד**. עכשיו הוא הולך לומר את ההלכה, איך הוא אמר את המסקנה של ההלכה לאב? הוא הולך לקחת את עיקר ההלכה. **מקום שנהגו ללמוד תורה שבכתב בשכר, ללמוד וללמד בשכר**, מותר ללמוד בשכר כי יש איזה היתרים. יש איזה היתרים. הגמרא אומרת מהלך שאפשר לקחת שכר בטלה, או שכר בטלה או שכר פיסוק טעמים, יש כמה אופנים בגמרא. אנחנו לא יודעים איך הרמב"ם פוסק, אבל למאי נפקא מינה הלכה למעשה איך הרמב"ם פוסק? יש חילוק תורה שבעל פה. כן?

אבל תורה שבעל פה — אסור ללמדה בשכר

דובר 1: כן, אבל תורה שבעל פה, אסור ללמדה בשכר, יש איסור ללמוד בשכר.

הלכות תלמוד תורה, פרק א' — הלכה ד' (המשך) והלכה ה'

הלכה ד' (המשך): ללמוד תורה בשכר — תורה שבכתב לעומת תורה שבעל פה

דובר 1: למה לומדים בשכר? כי יש איזה היתר. יש איזה היתר. הגמרא אומרת מהלך שאפשר לקחת שכר בטלה, או שכר פיסוק טעמים, יש מחלוקת אמוראים בגמרא, אנחנו לא יודעים איך הרמב"ם פוסק, אבל למעשה ההלכה היא כמו שהרמב"ם פוסק, שיש חילוק בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה. כן?

אבל **תורה שבעל פה אסור ללמדה בשכר**, יש איסור ללמוד בשכר, **שנאמר "ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלקי"**. משה רבינו אומר ליהודים, "ראו, אני מלמד אתכם חוקים ומשפטים באותו אופן שהקב"ה לימד אותי". ללמדך, שמשנה רבינו הוא כמו הארכיטיפ של מלמד, הוא הדוגמה של מלמד. "מה אני בחנם למדתי, אף אתם בחנם תלמדו לדורות". בדיוק כמו שאני למדתי בחינם, כך אתם תלמדו בחינם. "אף אתם כשתלמדו לדורות, בחנם כמו שלמדתם ממני". כשתלמדו הלאה, תלמדו ממני.

משה רבינו כארכיטיפ של מלמד

זה יפה מאוד, נראה כאילו כשיהודי מלמד את משהו, הוא כמו משה רבינו, ומשה רבינו הוא העתק של הקב"ה, כביכול. כשאתה מלמד, אתה צריך לחשוב שאתה הולך עכשיו בדרכי ה', הקב"ה מלמד את משה, משה מלמד אותך, ואתה מלמד הלאה.

זה מתאים גם ללשון "כאשר צוני", שלמדנו בהקדמה ש"מצוה" היא תורה שבעל פה. על זה הוא אומר, לכן זה דווקא נוגע לתורה שבעל פה, כי "כאשר צוני ה' אלקי". משא"כ את התורה שבכתב היהודים כתבו את הלשון, והם חזרו על זה בעצמם, אבל תורה שבעל פה משה רבינו היה צריך לעבור איתם על זה וללמוד זאת היטב, ושם הוא היה המלמד העיקרי, וזה על תורה שבעל פה.

Digression: יישום מעשי — תמיכה בשיעורים

מכאן באה עדות לשיעור שלנו, שאנחנו לומדים כאן בחינם, כי אנחנו מסובבים כאן את תורה שבעל פה, ושם הרי הרמב"ם, עיקר תורה שבעל

אני מתכוון מתי היה לנו עניין דומה כבר ברמב"ם? יש "תמיד" פירושו... אמרתי שדיברנו בשבוע שעבר, הדברים, "ההעלית נר תמיד". לא, אבל איך היה לנו ברמב"ם עניין כזה? אה, אמרתי לו שיש... אה, הוא מדבר שם על הגלגלים שהם הולכים תמיד, ואנחנו אומרים שהתורה אומרת שצריך ללמוד תורה תמיד.

אוקיי, אבל רבותי, יש כש... אולי יכול להיות לא בשיעור שלנו, יכול להיות משהו אחר שלמדתי, שיש כש"תמיד" פירושו תמיד, ויש בקביעות, כל יום קצת. יש מה שהרמב"ם לומד כאן ש"בגסותא ביומם ובלילה", מי שיש לו אמצעים צריך ללמוד יומם ולילה. אבל מי שאין לו, לפחות כל יום קצת ביום וקצת בלילה.

הרמב"ם אומר בפרק ג' שצריך ללמוד שלישי מהיום תורה, אבל כאן הוא מדבר שיש חיוב כל יום וכל לילה ללמוד קצת תורה, זה כל יהודי מחויב. אני מתכוון שאפשר להוסיף שאפילו אברכי כולל מחויבים.

אני מתכוון שהוא מרשה לעצמו להתגרות באברכי הכולל, כי הם שומעים פחות את השיעורים, כי זה שיעור לבעלי בתים.

אומר הרמב"ם הלאה, "גדולי חכמי ישראל..."

הרמב"ם אמר שצריך להתחלק, הוא הזכיר יהודים יקרים.

אני אבל חסיד גדול של אברכי הכולל הקדושים שלומדים תורה ביום ובלילה, אשרי חלקם.

הלכה ה' (המשך): גדולי חכמי ישראל — סיפורי צדיקים

למה הרמב"ם מביא סיפורי צדיקים?

הרמב"ם הולך הלאה פנימה, זה מאוד מעניין, זה קשור למה שדיברנו.

ואחר כך כשמתחילים לספר את המצווה, מתחיל בסיפורי צדיקים. אומרים שכך אכן עשו יהודים ישרים, שזה לא הולכה לטמיון לעולם, כך אכן מתנהגים.

גדולי חכמי ישראל, אנשים גבוהים היו ביניהם שהיו, היו להם כל מיני עבודות קשות, **היו חוטבי עצים, מהם שואבי מים, ומהם...** מי עוד היה מחזו"ל? הלל הזקן, הלל הזקן היה חוטב עצים.

הלכות תלמוד תורה, פרק א', הלכה ה' (המשך) — גדולי חכמי ישראל שעבדו קשה

פירוט הצדיקים של הרמב"ם: דוגמאות מגדולי ישראל

הרמב"ם ממשיך הלאה, זה ממשיך לאותו דבר, מחובר למה שדיברנו. לרמב"ם יש תכנית שכבר הייתה לו, שאחרי שמספרים את המצווה מתחיל בסדר פירוט צדיקים. אומרים שכך אכן עשו יהודים ישרים, שיש כזו הלכה ואין מורין כן, כך אכן מתנהגים.

גדולי חכמי ישראל, אם נסתכל ביניהם היו, **הם היו צריכים לעבוד קשה, הם היו חוטבי עצים, ומהם שואבי מים.** ומהם, מי היה מחזו"ל, אה, היה חוטב עצים? הלל הזקן היה חוטב עצים. ורבי יוחנן היה, אני לא יודע מה, רבי הונא היה שואב מים. אה, כן, היה רבי יוחנן היה נפקיר, וסנדלר, ורבי יצחק נפחא, וכן הלאה.

ומהם היו ביניהם סומים, רבא היה סומא, כן, רב יוסף, לא רבא, רב יוסף, הרבי של רבא, או החבר של רבא, קצת רבי. כן, רב יוסף היה הממלא מקום אחרי רבא, הוא היה הרבי של אביי ורבא. והוא היה סומא, כן? **ואף על פי כן היה עוסק בתורה ביום ובלילה.** ולא סתם הוא התמסר ללמוד תורה, **והוא בכלל מקבלי השמועה איש מפי איש מפי משה רבינו.**

בהקדמה לספר הרמב"ם מנה את מקבלי השמועה, אומר הרמב"ם, אתה צריך לדעת שבין מקבלי השמועה שהוא מנה היו רבא, רב יוסף, והרבה נוספים, וחלק מהם שלא היית אומר שהם בכלל תורה, הם הגדולים ביותר מכלל ישראל. ולא כולם היו נשיאים שישבו על כיסא זהב, אלא הם היו צריכים לעבוד קשה.

כל איש מישראל חייב בתלמוד תורה, בין עני בין עשיר. הוא מביא זאת מגמרא שעני אמר שהוא לא יכול היה ללמוד, אמרו לו, האם היית עני גדול יותר מ...

או עני, האם הוא היה עני גדול? או הלל? אה, מה הגמרא אומרת על הלל? שהוא עמד שם בשלג על הגג?

בין עשיר, בין אדם שהוא שלם בגופו, בין בעל יסורים, שהרמב"ם אמר קודם בהלכות דעות, שכשאתם הוא בעל יסורים קשה לו יותר ללמוד, אבל בכל זאת הוא צריך ללמוד, כמה שהוא יכול.

בין בחור, בין מי שעדיין לא נישא, שאז יצרו מתגבר עליו, או... או סתם כך, בין צעיר, בין זקן, בין זקן, לא לומר בואו נעבוד קודם כמה שנים ונרוויח הרבה כסף ואחר כך נפרוש ונהיה תלמיד חכם. שאלה עכשיו בחיוב, שאלה לא לומר כלום, **תשש כוחו**, גם הוא בחיוב.

הרמב"ם הולך הלאה, **אפילו עני המתפרנס מן הצדקה**, אפילו מי שנבוכ הוא עני, והוא צריך להסתובב ולדפוק על דלתות בשביל כסף. והחידוש הגדול ביותר כאן, אין לי זמן. **אפילו בעל אשה ובנים**, אפילו מי שיש לו אשה ובנים... זוג עם ילדים שיש כבר עול עליו, שהרמב"ם אמר קודם, לו קשה יותר ללמוד. **חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה.**

החילוק בין "כל התורה כולה" ל"קביעות עתים"

זה נראה כאילו אפילו אם לא היה לך קודם החיוב שאתה צריך לדעת כל התורה כולה, תורה שבכתב, תורה שבעל פה. אז זה אתה לא יכול, אבל יש לך עדיין חיוב ללמוד כל יום תורה, ביום ובלילה, **שנאמר והגית בו יומם ולילה.**

כל יהודי מחויב, זה הרמב"ם אומר דין מהתורה, דין מההלכה, שכל בוקר וכל ערב, והגית בו לא כתוב בתורה, כתוב בספר יהושע. אבל ללמוד שיעור, בוקר וערב. והגית, מה פירוש והגית, לחשוב ללמוד. זה פירושו ללמוד בעיון, זה לא אומר לומר מילים, ולא תפילה.

דיון: לא יוצאים ידי חובה בקריאת שמע בלבד

יש מחלוקת מפרשים על והגית בו יומם ולילה. יש מחלוקת גדולה, מחלוקת גדולה. הרמב"ם לא סובר שיוצאים ידי חובה בקריאת שמע, איפשרו הרמב"ם כן מדבר על זה. יש גמרא שם בגמרא מנחות, אבל הרמב"ם לא סובר שיוצאים ידי חובה בקריאת שמע. אז אז זה קריאת שמע, זה יכול להיות עם תפילה, הולכים לומר, שלמשל כשאומרים ובא לציון, אומרים שם פסוקים שונים, שכתוב ברמב"ם, זה בעצם חיוב, כדי להיות מקיים את חיוב תלמוד תורה.

לכן אומרים, אחרי ברכת התורה אומרים אלו דברים עם פיסות פסוקים. כי בתפילה, כי בתפילה הכניסו כבר פיסות, שהן רק כאן כדי להיות מקיים תלמוד תורה. כן, אבל כך יוצאים ידי החיוב.

וקצת בכוונה. זה באמת, אפשר לומר שהחלק בתפילה שצריך הכי הרבה כוונה הוא שם ב"והיו הדברים האלה", כי כמו שאתה אומר, זה קשור ללימוד התורה.

Digression: מעשה עם ר' אברהם רוזנבלום

אני זוכר אצל ראש הישיבה שלי זכרונו לברכה, ר' אברהם רוזנבלום, ראש הישיבה בשער יושר, היה פעם איזו סוגיא שהייתה קשורה לקדשים, ואני שאלתי בשיעור, שאלתי איזו קושיא, והוא צחק עלי כן, התחיל לצחוק. הוא אומר לי, "מה זה אומר? אנחנו אומרים את זה כל יום, 'זבח שלמים', 'זבח שלמים', שיהיה קיום בטוח, 'כל מיכל', מה שאתה אומר כבר..." שהוא גרם לי להרגיש כמו איזה עליון, כמו איזה שוטה. משהו שאתה אומר שלושים שנה ברציפות, אני עדיין לא אומר שלושים, הייתי חמש עשרה אז, חמש עשרה שנה אני אומר, אומר, אומר, ולא שמים לב שהגויים לא יכלו לאכול. אבל הוא אמר זאת.

מה פירוש "תמיד" — תמיד או בקביעות?

"ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם" - "ביומם ובלילה". לכאורה היה אמור להיות כל היום וכל הלילה. אבל יש "תמיד", יש "תמיד" שפירושו...

שהרמב"ם היה אומר שספרי משנה תורה הוא תורה שבעל פה, או משנה. כן, כן.

מה זה "תלמוד" לפי הרמב"ם

ושליש זה להבין את הסוגיה. הוא אומר כך: **"יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו"**. להבין אחרית דבר, סוף דבר זה ההלכה, סוף הלימוד מראשיתו. איך יודעים למשל שאתרוג הוא פרי עץ הדר? עם כל מיני דרכים שהגמרא לומדת את זה. **"ויוציא דבר מדבר וידמה דבר לדבר"**. ללמוד דבר אחד מהשני, ולדמות דבר אחד לשני. **"ויוציא דבר מדבר"** זה אומר להוציא, אחד מכלל ופרט. **"וידמה דבר לדבר"** זה אומר שלוש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן. **"ידע היאך עיקר המידות"**, עד שהוא מבין מה הם עיקר המידות. זה מעניין. אני מתכוון לשורש, כמו שאתה אומר, כמו שכתוב העיקר בהלכה, הכללים שקיבלנו, **"היאך יוצא איסור והיתר"**, איך מגיעים למסקנה של מה אסור והיתר, **"וכיוצא באלו הדברים שלומד מפי השמועה"**. דברים שלמדנו מפי השמועה.

מפי השמועה זה היה עיקר תורה שבעל פה. אה, יכול להיות שהוא מתכוון לומר שהוא עושה שאלה חדשה, הוא צריך לדעת איך פוסקים. גם את מה שקיבלנו, הדברים שהם הלכה למשה מסיני, חשבתי שהוא מתכוון לומר שהרמב"ם אמר בהקדמה לפירוש המשניות, הוא למד בהקדמה לרמב"ם, שאפילו הדברים שהם הלכה למשה מסיני יש גם מקום להיות סומך. חשבתי שהוא מתכוון לומר שהרמב"ם מפרש כאן שזה עדיף. זה אומר, לפי מה שלמדנו, שיאשמיענו, הוא יכול לחדש הלכות חדשות, הוא יכול לפסוק בשאלה חדשה.

טוב מאוד. **"בענין זה הוא נקרא תלמיד"**, הוא נקרא תלמיד. מאוד מעניין. זה מה שהגמרא עושה, אבל הרמב"ם אומר שאסור לגמור את זה לעולם. בעצם, מה זה ר' חיים או מה זה ר' נחום? הרמב"ם מים הבאים, בערך אותו סוג לימודים, להיכנס ולעשות חילוקים ולעשות למדנות. להבין למדנות, אבל עם התכלית לדעת **"אחרית דבר מראשיתו"**. **"טוב אחרית דבר מראשיתו"**.

אני לא רוצה להיכנס יותר מדי ל"אחרית דבר מראשיתו". הפשט הזה הוא שצריך לדעת את הפשט הפשוט, אבל אני רוצה לראות מה הרמב"ם אומר על "טוב אחרית דבר". **"יבין וישכיל"**, זו לשון הפסוק, **"יבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו"**. לא, **"אחרית דבר מראשיתו"** זה הפסוק, זה כתוב בקהלת, אתה אומר עוד ממני. זה בכלל פסוק, **"טוב אחרית דבר מראשיתו"**. חשבתי שאתה אומר פסוק על זה. כמו בהלכות מלכים ומלחמות יודעים גם מהלכות סודי התורה. מאוד מעניין.

הרמב"ם דורש מאוד הרבה

והרמב"ם נתון דוגמה. אבל הוא דורש מאוד הרבה מאדם. אדם צריך לדעת **"כל התורה כולה"**, הוא צריך לדעת את כל ההלכות, אבל לא רק את זה, אלא הוא צריך להיות גם למדן גדול. טוב מאוד, אבל זה שלישי. זה מאוד בסיסי מה שהוא אומר כאן. קטנות, למדנו קודם בהלכות דעות שישנים שלישי מהיום. אז מאוד מעניין שאנחנו לומדים לחלק דברים לשלישיות. בכלל, לפי מידות המיצוע גם הכל מחולק לשלושה. יש קיצוניות אחת, הקיצוניות השנייה, והדרך האמצעית. יותר משל, כן.

הרמב"ם אומר הלאה, **"וכן תיקנו חכמים שתהיה התורה משולשת"**. התורה הייתה... **"אורייתא תליתא"**. כאן כבר יסוד בקבלה, שאומרים שהתורה משולשת. כן, זו הספירה של תפארת. אבל עכשיו אנחנו לומדים את הרמב"ם, לא קבלה.

שלוש שעות עבודה, תשע שעות תורה

אה, מה קורה בעצם אם יהודי רוצה ללמוד... יש עוד עולם של פנימיות התורה ללמוד. נראה בקרוב מה הרמב"ם אומר על זה. נגלה בקרוב את התשובה.

זה לא כל כך קשה. אפשר בזמן שכל אחד מאיתנו מסתובב, אפשר ללמוד כל המקרא וכל המשנה, או כל החומש וכל התנ"ך, וכל הרמב"ם, כל התנ"ך. זה על מה שאתה מדבר, אבל זה אפשרי. מבזבזים כל כך הרבה זמן על תלמוד,

אל תחשוב שזה דבר חזק ללמוד אפילו כשעובדים, זה בסדר, אפשר להיות בעל בית עם קצת שיעור. לא, אפשר להיות הגדול שבמקבלי השמועה.

הלכה ז': עד אימתי חייב ללמוד תורה — עד יום המיתה

החייב ללמוד עד היום האחרון

עכשיו, דבר נוסף, **עד אימתי חייב ללמוד תורה?** עד מתי חייבים ללמוד תורה? אומר הרמב"ם, **עד יום מותו**. אתה מבין? מתי אתה יודע שאתה פטור? אם אתה מרגיש שאתה מת, תדע שאתה כבר עכשיו מת. עד יום מותו, אותו יום... הוא חושב שהוא יהיה פטור אז? זה משה רבינו, אפילו ביום שמת הוא עוד הספיק לכתוב את שלושה עשר ספרי התורה.

איך שלושה עשר? מה הוא מבין? זה לא רק **פן יסורון ויבאו כל ימי חיך**. זה אומר מעמד הר סיני, זה אומר חזרה על התורה, תמיד תחזור כל ימי חיך.

ביאור הרמב"ן: הטבע של שכחה

כל זמן, אומר הרמב"ן, יפים מאוד הדברים, **"ולמדתם אותם את בניכם ואת בני בניכם"**, מה הקשר? כן, כן, הוא מדבר כאן על חזרה על לימוד התורה מילדים. אומר הרמב"ן, כאן הוא אומר דברים חשובים מאוד, למה בעצם? **כי כל זמן שלא ישכח מליבו, השכחה**. אם לא היה הטבע שהקב"ה הכניס בנו שכחה, שאדם יכול לשכוח, אז כן, אדם אומר, **"אני יודע כבר כל התורה כולה"**, והוא גמור. אבל כן, שוכחים, צריך כל הזמן ללמוד, צריך תמיד לדעת תורה.

כאן גם, איך לומדים את זה מהפסוק, **"פן תשכח את הדברים"**, איך יכול להיות כל ימי חיך זה בגלל פן תשכח את הדברים? הסיבה למה כל ימי חיך היא כי פן תשכח את הדברים, כי אתה יכול לשכוח. זה בהכרח שלא יישכח מליבו כל ימי חיך, הדרך היחידה היא שתלמד כל ימי חיך, אין דרך אחרת.

ומזה יש גם ראייה לכאורה, שלא מדברים כאן רק על עשרת הדיברות, כי עשרת הדיברות אדם יכול לזכור. כשיש פן תשכח את הדברים, חייב להיות שמדברים על לימוד התורה ברוחב ובעומק.

מחבר תורת מנחם למד שאולי היה לו מקור מחז"ל, אבל כפי שנראה בתלמוד תורה, סבורים שלא היה לו מקור, כבר כתוב קודם שם, שהרמב"ן הוא המקור לדבר הזה. שרואים את גדולת מצוות תלמוד תורה.

מוסר מעשי: אף פעם לא גומרים

טוב, זה גם כלל חשוב, אנשים לא יודעים את זה. אנשים חושבים שהוא למד כבחור, כאברך, והוא גמר את הפרק שלו. כל זמן שלא ישכח, לא תשכח, זה לא האמת. כן, אני מכיר אנשים שלמדו קצת כבחור וקצת כאברך, הם כועסים לגמרי. צריך תמיד ללמוד, ולהיפך, כשלומדים קצת תופסים שמה שלמדנו כבחור זה ממש כלום. שוכחים, אולי טוב ששוכחים את זה כבר. לפי הסטנדרטים בישיבה, שוין, הוא לא רק ידע את שבעת הדפים בבבא בתרא, הוא ידע שלושים דף בבבא בתרא. לעומת כמה גדולה התורה, מה זה? מזה אפשר לראות איך צריך ללמוד את כל התורה. טוב מאוד.

הלכה ז'-ח': הסדר של לימוד — חלוקה לשלושה חלקים

שלושת החלקים של לימוד

אומר הרמב"ם, איך לומדים תורה? כלומר, יש לך זמן ביום ובלילה, מה עושים עם זה? אומר הרמב"ם, הסדר הוא כך, **בחלקה שלישי**, יעלה ויבוא, הוא יחלק לשלושה. **שליש בתורה שבכתב**, שלישי תורה שבכתב, שלישי תורה שבעל פה. תורה שבעל פה הרמב"ם מתכוון, נכון? כללי ההלכה, המשניות? זה לא אומר גמרא, כי השלישי הוא גמרא. אולי הרמב"ם מתכוון, הוא מתכוון משניות, נכון? או הרמב"ם, כללי ההלכה שקיבלנו ממש רבינו. והשלישי, ועוד שלישי, השלישי האחרון...

אה, טוב, אני אומר בתורה שבכתב מתכוון תורה שבכתב, כן, מקרא, תורה נביאים כתובים. תורה שבעל פה זה לא כל מה שצריך לדעת עד הלכה. כמו

בדיוק. אני אומר לכם, הוא מביא מהגאון מווילנא שזה בדיוק. אני רק אומר שהמשל של תשע שעות זה לא מציאות, כי אדם גייל לא יוכל תשע שעות ללמוד, הלא?

מה כלול ב"תורה שבכתב"?

דובר 2: לא, דברי קבלה זה נביאים כתובים, זה בכלל תורה שבכתב.

דובר 1: כשהוא אומר תורה שבכתב, הוא לא מתכוון רק חומש, אלא הוא מתכוון גם נביאים כתובים, והפירושים של תורה שבכתב, איך לומדים את הפסוקים, זה בכלל תורה שבעל פה.

חידוש מעניין: פירושי המקרא הוא בכלל תורה שבעל פה

כלומר, כשהוא אומר תורה שבעל פה, הוא לא מתכוון רק להלכה, אלא כל פירושי המקרא. כך יוצא. זה חידוש מעניין. שדרשה היא תנ"ך.

כלומר, בענין לימוד התורה, בענין התנאי של לימוד התורה, לא בענין היסודות. כן, לא, הרמב"ם עדיין סובר שתורה שבעל פה זה הלכה למעשה. למדנו בהקדמה, ראינו שהוא עושה הבחנה, הוא מביא שיש מדרשים שהם פירוש המקרא, והרמב"ם גם הכניס את זה לרשימה של חיבורי החכמים, כמו בראשית רבה או חלקים מהמדרשים האחרים. יכול להיות שכן, הוא סבר כך. בכל זאת תורה שבעל פה היא פשוט בפסוקים. אני לא יודע.

"תלמוד" כולל פרדס (סודות התורה) — קבלה כחלק מתלמוד

דובר 2: אה, עכשיו הוא שואל את דעת קדושים, למה הם אומרים שצריך ללמוד קבלה? כמו הרמב"ם. כן? כן. מי רוצה לטעון את זה? כן, כן.

דובר 1: הענינים של עיקרון פרדס, את זה הרמב"ם אמר קודם בהלכות יסודי התורה, הוא אמר שזה נקרא פרדס, שאלו הם סודות התורה. אבל מה הוא יעשה שם? הוא יקדיש שם לפרדס.

כן, הרמב"ם שואל, מה יש? זה מחמש המצוות. ארבעת הפרקים הראשונים זה תורה. מעשה בראשית ומעשה מרכבה הרמב"ם אמר, זה נקרא פרדס, לדעת את בריאת הקב"ה ומה קורה בעולמות העליונים.

נשים לומדות תורה — המשך וסיים

מיהי "לחלק דעות"? חלק מהתלמוד

מיהי "לחלק דעות"? בכלל התלמוד הוא חלק מהתלמוד. מהו "בכלל תלמוד"? כי זה משהו שצריך להתבונן בו. זה לא משהו שכתוב בפירוש. אז חכמה ומדע, זה חייב להיות. אגב, הרמב"ם עצמו הכניס חלק מאותו דבר בבחינת משנה, במשנה תורה. זו קושיה שצריך לשאול כבר אז. אבל העיקר, הוא מתכוון לומר שזה עדיין חלק מהתלמוד. אז, חלק מהשלוש שעות, או אולי העיקר מהשלוש שעות צריך ללמוד קבלה. השליש השלישי, כן.

הלכה ט"ו: לאחר שגדל בחכמה — משתנה הסדר

דברי הרמב"ם

עכשיו אומר הרמב"ם, "אימתי? בתחילת תלמודו של אדם." כשאדם מתחיל ללמוד. "אבל כשיגדל בחכמה ולא יצטרך לא ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה," כי הוא כבר יזכור. אם מישוהו, אם הוא אומר שלוקח שלוש שנים ללמוד תורה שבכתב, אז אם הוא כבר למד עשרים פעם, הוא כבר זוכר את זה. למה הוא צריך לטרוח? תורה שבעל פה, הוא יזכור תורה שבעל פה. הוא התחיל ללמוד עם סדר הרמב"ם. תחילה הוא ילמד פרק אחד ביום, ואחר כך יתחיל ללמוד שלוש פרקים ביום, כי הוא כבר למד כמה פעמים פרק אחד ביום, והוא כבר ידע את זה היטב בעל פה.

"יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי השמועה כדי שלא ישכח דבר מדברי דיני התורה." הוא מכניס כאן את המילה "דיני התורה". עיקר התורה הוא מתכוון, כמו יסודות התורה, אבל הוא אומר גם תורה שבכתב. אבל דברי השמועה, ודברי השמועה שחסרים. יכול להיות שהוא סובר שלא כל המשניות צריך לחזור תמיד, אלא מה שחסר ללימוד, הרמב"ם כן לקח את כל המשניות, כן? זה כבר שכר לכולם. לא צריך להיכנס לחילוקים של מעשיות ומעשיות לא לא. ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב לבו

אבל... על כל פנים, זו טענה ישנה של מהר"ל ואחרים, אבל זה לא... לא כל אחד יכול ללמוד. אפשר לעשות סדר, רוצה להצטרף לשיעור שלנו? יש לי שני שיעורים, אחד בתנ"ך, כל יום פרק, ואחד פרק רמב"ם, ובשלוש שנים בערך מסיימים את שניהם, מקרא ומשנה, ואז אפשר להגיע לתלמוד.

אשריכם שתכנעו בתלמוד מורות.

לא, אבל זה אמת, זה לא כל כך קשה. זה אמת, זה לא כל כך קשה. אדם עושה לעצמו מטרחה, הוא רוצה לסיים תנ"ך, ללמוד קצת ללמוד, פרק, לסיים, לא כל יום ללמוד עם כל המפרשים, פשוט לנסות להבין את העיקר, כמו שאומרים, העיקר, להבין על פני השטח. כן.

הדוגמה המעשית של הרמב"ם

הרמב"ם נכנס, כדאי לומר את הרמב"ם. איך אומר הרמב"ם כן: "הוי בעל אומנות", אם האדם הוא מי שעובד, כמו שאמרת קודם שאנשים רגילים צריכים לעבוד, צריכים לחטוב עצים לשאוב מים. ומה אומר הרמב"ם? "הוא עוסק במלאכתו שלוש שעות ביום", הוא יעבוד שלוש שעות ביום, "ובתורה תשע שעות". מה זה? מדברים כאן על בעל בית. הוא לומד תשע והוא עובד שלוש? איך הוא יפרנס את התשע? הוא צריך לעשות תורתו קבע ומלאכתו עראי, הוא צריך לעשות מהתשע שלוש, ומהשלוש תשע.

הרמב"ם לא אמר את המילים "מלאכתו עראי" ו"תורתו קבע". הוא אמר "בעל הבית". הוא דיבר על כל הצדיקים, והוא אמר שצריך להתמסר לתורה. הרמב"ם אמר שצריך שלוש שעות. אז שלוש מהתשע הוא יוצא מקרא ומשנה, אבל לא לתלמוד.

"בשלוש שעות הראשונות קורא בתורה שבכתב, ובשלוש שניות קורא בתורה שבעל פה, ובשלוש אחרונות מתבונן בדעתו להבין דבר מדבר". כלומר, אתה רואה שכשהוא אומר תלמוד הוא לא מתכוון רק ללמוד את הגמרא, אלא רק רק רק לעשות את הענין.

דיון: איך אפשר שלוש שעות "מתבונן בדעתו"?

יש מפרשים שאומרים שיש מחלוקת אחרת, לרמב"ם יש סברא אחרת. נראה לאדם, איך הוא יכול שלוש שעות לחשוב מדבר לדבר? אבל אם הוא לומד שש שעות אחרות תורה שבכתב ותורה שבעל פה, יש לו שלוש שעות אחרות על מה לחשוב.

לא, אני מתכוון שהדרמה לחשוב.

לא, אמרתי, אם מזינים את המוח מספיק עם הרבה חומר, יש על מה לחשוב. לא, הייתי מתבונן בעושר, ובמה שהוא ילמד אחר כך, והוא מנסה להתעסק במשניות האחרות שלו, לא לחשוב כך על העולם.

הלכות תלמוד תורה, פרק א', הלכה י"א (המשך) — הלכה ט"ו: "וישלש את שנותיו" — ביאורים נוספים והסדר אחרי שגדלים בחכמה;

הלכות ט"ז-י"ז: נשים לומדות תורה

הלכה י"א (המשך): "וישלש את שנותיו" — ביאורים נוספים

תלמוד כהתבוננות — איך אפשר שלוש שעות "לחשוב"?

דובר 1: הוא יוצא מקרא משנה, אבל לא יוצא תלמוד. יכול להיות שהוא לומד גמרא, אז הוא מקיים תורה שבעל פה. יש מפרשים שאומרים שזו מחלוקת אחרת, הרמב"ם עם אחרים.

נראה לאדם, איך הוא יכול שלוש שעות לחשוב מכאן ומכאן ומכאן? אבל אם הוא לומד שש שעות אחרות תורה שבכתב ותורה שבעל פה, יש לו שלוש שעות אחרות על מה לחשוב. נו, אני מתכוון שאצל הרמב"ם... נו, באמת, אם מזינים את המוח מספיק עם הרבה חומר, יש על מה לחשוב. הוא מתבונן בנושא, ואחר כך הוא מנסה להבין את המשנה, לא שהוא חושב על העולם.

המספרים של שלוש ושש — האם זה דווקא?

אני מתכוון שהמספרים של שלוש ושש, הרמב"ם גם אמר את זה, זה לא דווקא שהרמב"ם ריאליסטי. הוא רוצה להוציא את הנקודה שלו, אבל... אני לא יודע אם הרמב"ם התכוון בדיוק שלוש שעות... אה, הוא הולך לומר, הוא הולך לומר, הוא מתכוון כן כאן בדיוק, אבל אחר כך זה לא... אחר כך זה לא

אבל אם היא לומדת בעצמה תורה שבעל פה, יש לה שכר, אבל לא שכר כמו מי שהוא מצווה ועושה. נכון? כן.

דין: האחרונים — מה עם הלכות שנוגעות לאשה?

והאחרונים מדברים כבר על זה, מה קורה עם החלק של התורה שכן נוגע לאשה, שיש לה את המצוות שאשה מחויבת, הלכות שבת וכן הלאה.

הם אומרים חידוש, שאם כי רוב ההלכות הן... כי הרמ"א אומר שהיא מחויבת, שהאשה כן מחויבת בכל מה שהיא צריכה. יכול להיות שהרמ"א מתכוון גם שהיא לא צריכה לדעת את הפלפול, היא צריכה לדעת את ההלכה למעשה.

סברא: כיון שתלמוד מביא לידי מעשה — אשה צריכה ללמוד?

לכאורה היא גם לא כל כך מחויבת, לפי אותה שיטה לא כל כך מחויבת, אלא היא מקבלת שכר כשכר אינו מצווה ועושה, כי תלמוד מביא לידי מעשה. כן, אבל הסברא היא למעשה כמו השיטה, כי למדנו שאם לא לומדים... לא יודעים. עוד למה צריך תירוץ לאותה קושיה? כי רואים במסכת סוטה, כתוב שם עם ארבע השאלות, ולא חסר שהיא תדע, ונשים פטורות. אם אדם מחויב ללמוד, או שוגג תלמוד עולה זדון, הוא מחויב ללמוד, ואם הוא עושה טעות כי הוא לא למד, זו עבירה. אבל אשה שלא דורשים ממנה ללמוד, וכשהיא עושה טעות אפשר לבוא אליה בנחמה. אבל רואים שהאחרונים כן ניסו קצת למתקן וכן התירו ללמוד עם נשים.

רוב התורה אשה יכולה ללמוד

אז למשל, הרמ"א אומר שדברים שנוגעים לה היא רשאית ללמוד, אז כבר יש לך רוב התורה שהיא יכולה ללמוד, ורוב התורה זה לא מצוות שהזמן גרמא. ומצוות שהזמן גרמא גם, כן, שבת היא מחויבת, ויום טוב בזמן בית המקדש היא מחויבת, כל המצוות... אני מתכוון, בעצם בכל דבר היא מחויבת, כמעט בהכל, חוץ מ... חוץ ממצוות שהזמן גרמא.

החילוק בין "דברים שנוגעים" ל"תחום שלה"

דובר 2: אז אתה מתכוון לומר שהיא יותר מאשר אין חילוק?

דובר 1: לא, לא, הלכות נדה, מליחה, הדברים... הדברים שהיא צריכה לדעת מעשית, שהבעל יודע פחות. האשה היא זו שמטפלת בהלכות נדה שלה, או שהיא מטפלת...

דובר 2: אבל אתה לא מתכוון לומר דברים שנוגעים, זו השאלה. הדברים שזה התחום שלה, שהיא צריכה לטפל.

דובר 1: הרמב"ם שאמרת קודם, שהאשה היא זו שמולחת את הבשר בבית, וצריך ללמד אותה איך למלוח בשר. זה לא הדינים של התורה, זו הכנה, זה מדריך איך עושים בשר. אולי זה החילוק. אולי אותם כותרים שאמרת, אולי זה החילוק. ופשוט שהיא צריכה לדעת, היא לא יכולה להיות כשרה בלי זה.

דיגרסיה: החתם סופר והסאטמרער רב — האם יכולה ההלכה להשתנות?

אבל בכל מקרה, אגב, החתם סופר כתב בפתיחה שלו לגיטין הלכות, שההלכה השתנתה, והסאטמרער רב היה מאוד כועס על זה, הוא אומר בספרו ויואל משה, מאמר לשון הקודש, אני זוכר, הוא אומר שם מאמר, איך יכולה התורה להשתנות? אבל זו לא קושיה על החתם סופר, כי הרמב"ם אומר "צריך אדם ללמוד מציאות", שרוב הנשים כך. זה לא דין, זה לא דין, זה לא בית... הדין הוא, הדין נשאר הדין, שאם זו מצוות עשה שהזמן גרמא, זה לא משתנה. אם מישוהו אומר שהיום צריך כן ללמד נשים, זה לא פשוט שהוא הולך נגד חז"ל, אלא הנשים אכן השתנו, ונשים מתוחכמות יותר. פעם נשים לא ידעו לקרוא, הן היו אנאלפביתיות. אבל למעשה, כשנשים קוראות, זה הגיוני מאוד שאשה לומדת הכל, והיא... אולי הן לומדות אפילו יותר חזק מהגברים במובן מסוים. נו, כשהבעל אומר לה, "את יודעת, אנחנו לא יכולים להיות תוספתינים, שהיא יודעת כל כלי יקר עם כל..."

נשים לומדות תורה — המשך וסיום

הלכה ט"ז: הטענה שנשים השתנו — אין סתירה לחז"ל

וישוב דעתו, אז אפשר בכל שאר הזמנים להקדיש יותר ויותר לתלמוד, למה שלומדים בראש.

מהלך ההגיוני של סדר הרמב"ם

נכון, טוב. זה סדר מעניין שהרמב"ם עשה, בגמרא יש דין שלם איך עושים את "וישלש שנתיו". הרמב"ם עשה מהלך לוגי כזה, שתחילה לוקחים ממש כפשוטו שלוש שעות שלוש שעות, אבל צריך לסיים הכל. אחרי שכבר סיימו, אז משתנה הסדר לפי זה.

הלכה ט"ז: אשה שלמדה תורה — יש לה שכר

אה, עכשיו נלמד חזרה, שזה גם מפרש קצת את מה שלמדנו שאשה פטורה מתורה, ואולי כאן מדברים על המצווה של האשה עצמה, כי הפרק הקודם לא מדבר על הלימוד אלא על ללמוד בעצמה.

שכר אבל לא באותה רמה

נכון, טוב. אומר הרמב"ם, "אשה שלמדה תורה יש לה שכר". אם אשה לומדת כן תורה, למדנו קודם שהיא לא מחויבת, אבל אם היא לומדת כן תורה, היא מקבלת שכר. כן. מה שהרמב"ם מדבר כאן על שכר, אדם שעושה דבר טוב, הוא עושה דבר חשוב. אבל למעשה יש כאן שכר, זה לא באותה רמה של שכר כמו מי שהוא מצווה ועושה, כי היא אינה מצווה ועושה. סברא אחת היא שכר המצווה בשעת עשייתה, כמו הידוע "גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה". מי שהקב"ה ציווה אותו על המצווה, הוא מקבל שכר גדול יותר, אלא פחות ממנו. נו, אם רוצים לומר לנו משהו על השכר, זה לא מעניין. סתם נקודה אחת מכאן.

הלכה י"ז: ציוו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה

דברי הרמב"ם

בהלכה ו' אולי לזמנים של היום זה הכי קשה, אני מדבר על הכי קשה. אומר הרמב"ם, "אף על פי שיש לה שכר", אפילו אמרנו כאן שזה דבר חשוב שהיא לומדת, והיא מקבלת על זה שכר, אבל "ציוו חכמים שלא ילמד אדם את בתו תורה". האב לא ילמד. למה? "מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד", רוב הנשים דעתן לא מכוונת, לא מכוונת ללמוד היטב, והחשש הוא, "והן מוציאות דברי תורה לדברי הבאי, לפי עניות דעתן", הוא אומר שהן עניות דעת, שאין להן דעת רחבה, והן לא ילמדו את הדרך הטובה, והן ישתמשו בתורה לדברים לא טובים, כלומר ילמדו אותה לא נכון וכן הלאה.

הרמב"ם מתכוון שהאב לא ילמד — אבל אשה עצמה רשאית

אבל נראה שלא כל הנשים, הרמב"ם מתכוון שאשה עצמה תלמד, שהיא עצמה תחשוב, אבל כשאב לא מלמד, כי הסדר הוא שהאב מתכוון חז"ל את הסדר ללימוד, אבל כאן שולחים למלמד, והסדר לא הולך אפילו השם, כי אביי באופן אישי, הוא לא לומד את זה כל כך טוב, אבל לא שלומדים את התורה מצד עצמה, אבל בכלל לא הולך בדרך הזו. זה לכאורה עצמו מערכת הסינון, שהאב לא מלמד, ומי שלא מהרב, שהיא תלמד בעצמה.

דובר 2: כן, בדיוק. אולי האב צריך אז ללמד, היא מבקשת מהאב, לא יודע, שהיא תלמד בעצמה מספר או מרב ש... כן.

"תפלות" — מה פירוש המילה?

דובר 1: "אמרו חכמים, כל המלמד את בתו תורה כאילו לומדה תפלות", כמו שהוצאת. מה פירוש בדיוק המילה תפלות? לא דברים טובים. בעיקר, תפלות פירושו... בפירוש המשניות פירושו דברי הבאי. אה, כנראה. אבל הלשון הוא תפלות.

החילוק בין תורה שבעל פה לתורה שבכתב אצל נשים

"מדברי אמירה בתורה שבעל פה, אבל תורה שבכתב, לא ילמדה אותה לכתחילה", גם לא ילמד לכתחילה, "אבל אם למדה", זה לא דבר רע, "אינו כאילו מלמדה תפלות". אם היא כן למדה, אז... כלומר אפילו האב יכול להיות לו שיטה משלו, לכתחילה האב לא ילמד. אם הוא כן מלמד, ילמד תורה שבכתב, לא תורה שבעל פה.

אבל זה מעניין, למשל, לגבי, נאמר, בהלכות פסח, "נשים חשובות" — יש סוגים שונים של נשים. למה לא לומר "נשים חשובות" גם בעניין לימוד התורה?

"רוב נשים" — מושג מציאותי שמשתנה

אה, יש מדרש. משהו אמר לי, "רוב נשים", משהו אמר לי, אם מותר מה שהיא דעת יחיד אמרנו. "רוב" פירושו רוב בזמנו. זה יכול לעלות בין כל הדורות, והיום זה מהמיעוט. זה יכול להיות כך.

אמרת שם, אם משהו אמר שמחר יהיה קצת אחרת, זו לא סתירה, כי יש כאן ברור את ההלכה שהעת טובה הוא אמר לנו, והעת טובה יכולה כן להשתנות עם המצב, עם המציאות בעולם.

עדות אישית: הרב משאץ-ראווא למד גמרא עם בתו

סבי הקדוש, השאץ-ראווא'ער, למד עם בתו גמרא. אה, זה כבר.

עד כאן הלכות תלמוד תורה להיום.

אם משהו אמר שהיום צריך כן ללמד נשים, זה לא עומד שהוא הולך נגד חז"ל, כי הנשים אכן השתנו, ואשה היום מתחכמת יותר.

נשים של פעם לא ידעו לקרוא, הן היו אנאלפביתיות, אבל היום נשים יודעות לקרוא. זה הגיוני מאוד שאשה לומדת הכל, והלימוד שלהן אפילו יותר חזק מהגברים בדברים מסוימים.

כן, הבעל שבא הביתה ולא יודע שום תוספות יום טוב, והיא יודעת כל כלי יקר עם כל מפרש — זו בושה גדולה. זו בושה פעמיים.

שתי סיבות למה נשים צריכות ללמוד

קודם כל, שהגברים ילמדו מהנשים ויתחילו ללמוד קצת חומש עם מפרשים. כן.

אבל יש גם שתי הסיבות. אחת מה שאתה אומר, ומה שהחפץ חיים אמר, הוא שאסור לעולם לשקול נגד רצון ה'. אבל אם הצד השני הוא שהיא תלך ללמוד כל מיני שטויות, בוודאי לא פשוט שהפוסק התכוון שהאשה תהיה מלאה בראש שטויות מכל טיקטוק, אבל אף מילת תורה אחת שאינה...

"נשים חשובות" בלימוד התורה — אנלוגיה מהלכות פסח